

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

**RODOVÉ ŠPECIFIKÁ VO VÝCHOVE V RODINÁCH NA
SLOVENSKU**

Bakalárska práca

Študijný program: Sociálna práca

Školiace pracovisko: Výskumno – vzdelávacie a poradenské centrum v Spišskej Novej Vsi

Školiteľ: Mgr. Vlasta Fabiánová

Spišská Nová Ves 2010

Erika Timková

Zadanie

Ďakujem mojej školiteľke Mgr. Vlaste Fabianovej
za odbornú a metodickú pomoc, cenné rady, ochotu, trpezlivosť a povzbudenie, ktoré mi
poskytoval pri písaní tejto práce.

ABSTRAKT

TIMKOVÁ, Erika: *Rodové špecifiká vo výchove v rodinách na Slovensku* [Bakalárska práca] - Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Výskumno-vzdelávacie stredisko Spišská Nová Ves. – Školiteľ: Mgr. Vlasta Fabiánová. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár (Bc.) – Spišská Nová Ves, 2010. 48 s.

Bakalárska práca má teoretický charakter. Ako vyplýva z názvu, autorka sa venuje konceptualizácii rodiny z hľadiska sociologického, etnologického a z aspektu dejinného vývoja typov a foriem rodiny. Pozornosť sústreďuje na štruktúry, ktoré tvoria rodinu a vzťahovú sieť jej členov. V druhej časti vysvetľuje ďalšie pojmy relevantné s témou bakalárskej práce ako je status, roly, gender identita a gender roly. V nadväznosti na charakteristiky uvedených pojmov sa venuje výchove ako socializačnému procesu, postaveniu, funkciám a úlohám rodičov a detí z hľadiska rodovej identity. V tretej časti autorka poukazuje na vnútorné i vonkajšie faktory, ktoré ovplyvňujú fungovanie rodiny na Slovensku, ponúka pohľad na rozdiely a výchovné špecifiká otcov a matiek vo vzťahu k svojim mužským a ženským potomkom.

Kľúčové slová:

Rodina. Výchovná funkcia. Rola otca. Rola matky. Gender. Dieťa. Výchova. Socializačná funkcia.

ABSTRACT

TIMKOVÁ, Erika: *The specific gender factors of upbringing in the families in Slovakia* [BA thesis] – Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Social Sciences and Health Care; Faculty Department in Spišská Nová Ves. - Mgr. Vlasta Fabiánová, Level of qualification: Bachelor (Bc.). – Nitra : FSVaZ, 2010. 48p.

This bachelor thesis has a theoretical character. As seen from the title, the author focuses on conceptualization of family from the sociological and the ethnological perspective and from the aspect of historic development of types and forms of a family. The focus is on the structures which form the family and the network of relationships of its members. In the second part, she explains the further concepts relevant to the theme such as the status, the roles, the gender identity and the gender roles. Elaborating on the characteristics of these concepts, she focuses on the upbringing as a socialization process, the status, the functions and the tasks of parents and their children, from the perspective of gender identity. In the third part, the author points at the inner and outer factors, which influence the functioning of family in Slovakia, she looks at the differences between and the specific qualities of fathers and mothers in the relation to their male and female descendants.

Key words:

Family. Role of upbringing. Father role. Mother role. Gender. Child. Upbringing. Role of socializat.

OBSAH

ÚVOD	7
1 RODINA	9
1.1 Manželstvo	14
1.2 Rodina ako činiteľ socializácie	17
1.3 Funkcie rodiny	20
2 GENDER	22
2.1 Genderová identita a status	24
2.2 Rodové stereotypy	26
3 FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE FUNKČNOSŤ RODINY	29
3.1 Mužská rola vo výchove v rodine	34
3.2 Ženská rola vo výchove v rodine	38
4 DISKUSIA	41
ZÁVER	45
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	48

ÚVOD

V historickom kontexte rodina zastávala dôležité miesto v spoločnosti. Počas historického vývoja prešla mnohými premenami, menil sa jej význam a funkcie. Podľa názoru odborníkov rodina aj dnes, plní neobyčajne významné funkcie. Jednou z nich je aj funkcia výchovná. Najdôležitejším poslaním rodiny je zabezpečiť deťom všestranný duševný a telesný rozvoj, starať sa o harmonický, fyzický, citový a morálny vývin. Citové vzťahy v rodine sú kritériom jej stability, mravnosti a kultúrnosti. Láska medzi mužom a ženou nadobúda v manželstve nové kvality. Stáva sa základom sociálnych potrieb manželských partnerov a prenáša sa ďalej na ich potomstvo. Všeobecne je rodina považovaná za primárnu sociálnu skupinu. Zároveň je miestom, kde sa dieťa socializuje, osvojuje si určitý štýl komunikácie, vzorce správania a súčasne aj hodnotový systém.

Pre šťastné, zdravé a pokojné detstvo má citová úloha rodiny nesmierny a nenahraditeľný význam, preto z hľadiska vývinu dieťaťa nie je ľahostajné, kto sa o dieťa stará. Jeho kontakt s rodičmi plní významnú úlohu pri vytváraní citových vzťahov, a pri socializácii dieťaťa. Dovoľujeme si teda tvrdiť, že rodina je sociálnym rámcom pre formovanie jedinca, to znamená pre jeho spôsob učenia, jeho správanie, pocity a jeho vzťahy k okolitému svetu. V kontexte odbornej literatúry charakterizujeme podobu rodiny v minulosti a dnes, z hľadiska sociologického a etnologického. Podrobnejšie sa venujeme najdôležitejším funkciám rodiny.

Súčasne o rodine hovoríme ako o prostredí vytvárajúcom najlepšie podmienky pre odovzdávanie kultúrnych hodnôt, ktoré pomáhajú človekovi v utváraní vlastnej identity. Pojmy gender, genderová identita, status a gender roly charakterizujeme v druhej kapitole. Gender roly poukazujú na rozdiely a špecifiká vo výchovných prístupoch matky a otca. Obsah genderovej roly je sociokultúrne podmienený a jeho obsah je v rôznych spoločnostiach rozdielny. Väčšinu genderových diferenciácií vysvetľujeme pomocou rôznych teoretických prístupov. Pre dieťa sa stáva identifikácia s rodičom dôležitou formou jeho sociálneho učenia a dospievania. Genderové rozdiely medzi chlapcami a dievčatami sa prejavujú taktiež vo vzťahu k jeho telesným znakom, sexualite, sociálnym rolám a ďalším vlastnostiam a kompetenciám. Rozvíjajúca sa genderová identifikácia dieťaťa s matkou a otcom je pre jeho rozvoj veľmi dôležitá, z tohto aspektu sa potom odvíjajú aj jeho ďalšie, mužské alebo ženské role.

V tretej kapitole poukazujeme na ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú výchovu v rodine. Aj keď v tejto oblasti bolo realizovaných množstvo výskumov, ešte stále je tu veľa nezodpovedaných otázok. Postavenie žien a mužov sa v spoločnosti a rodine mení. Činiteľmi zmien je najmä spoločensko – ekonomická úroveň. Emancipácia žien a napokon aj ekonomická úroveň rodín spôsobujú, že v súčasnosti ženy okrem tradičných rolí sú dnes (vo väčšine prípadov) zamestnané, vzdelávajú sa, budujú si vlastnú profesionálnu kariéru, angažujú sa v politike, občianskom živote, a tak preberajú na seba mnoho iných, pre tradičnú spoločnosť netypických životných rolí. Rola otca je niekedy chápaná ako protikladná k role matky, no zároveň môžeme povedať, že sa tieto roly dopĺňajú. Pohľad na rolu otca a matky a ich vplyv na vývin dieťaťa je doložený množstvom poznatkov zdokumentovaných v odbornej literatúre. V závere práce ponúkame pohľad na úlohy rodičov vo výchove z hľadiska ich rodovej identity, taktiež genderovej diferenciacie ich detí. Vzájomná príbuzenská väzba medzi manželmi i medzi rodičmi a deťmi, ako aj ďalšie príbuzenské vzťahy poskytujú najlepšie podmienky pre vývin a socializáciu človeka. Sú trvalou súčasťou spôsobu života ľudského jedinca, najprirodzenejšou formou jeho zázemia ako základu jeho spokojnosti a životnej istoty.

1 RODINA

Rodina ako primárna sociálna skupina sa vytvárala v súvislosti s celoplošným vývojom ľudstva. Podľa Šulovej (1998) sa dá predpokladať, že rodinné spoločenstvo bolo najprv chápané ako voľné spolužitie, v ktorom sa všetci členovia skupiny starali o potomstvo, o obranu a výživu. Počas historického vývoja prešla rodina mnohými premenami. Odborníci vidia rodinu rôzne v oblasti napr. filozofie, pedagogiky, psychológie a sociológie. Vajda (1995) hovorí, že rodina historický jav. Forma a hodnota rodiny je daná kultúrou a tradíciou národa. Sociológovia tvrdia, že vývoj rodiny smeruje k upevneniu monogamnej rodiny, hlavne pretože funkcia rodiny nemôže byť nijako nahradená. Javí sa nám ako základná stavebná jednotka spoločnosti. Rodina je nevyčerpatelným zdrojom citu, úcty a lásky. Jej hodnota je predovšetkým v reprodukcii ľudstva a vo výchove mladej generácie.

Podľa Rozinajovej (1980) je rodina historická kategória a jej formy a funkcie podmieňuje charakter existujúcich výrobných a spoločenských vzťahov, ako aj úroveň kultúrneho rozvoja spoločnosti. A naopak rodina pôsobí na život spoločnosti. Táto vzájomná podmienenosť platí vždy a v každom čase.

Matoušek (1993) nám pripomína, že už starí Rimania si cenili rodinu natoľko, že vo svojom prvom právnom kódexe prehlásili, že rodina je základnou jednotkou spoločnosti. Podľa Možného mala rodina pôvodne iný význam ako to chápeme dnes. V stredoveku a staroveku sa týmto slovom označovali dve dosť odlišné veci, ktoré sa nekryli s dnešnou predstavou. Rodinou sa na jednej strane myslela veľká domácnosť. Bolo to spoločenstvo ľudí, ktorí bývali pod jednou strechou, spolu hospodárili a podliehali bezprostrednej autorite – hlave rodiny. Do rodiny sa počítali všetci v dome, spočiatku aj otroci, neskôr služobníctvo, s ktorými tvorila rodina výrobnú jednotku. Druhý význam rodiny sa chápal ako systém širokého pokrvného príbuzenstva, približne to isté ako rod, veľká skupina, ktorá zväzkom krvi udržiavala jednotu moci a majetku. Moderná predstava rodiny nezodpovedá ani jednému z týchto typov rodín. Pre spoločnosť našej kultúry sa predpokladá, že charakteristickou a prevažujúcou formou rodiny je párová monogamná rodina, teda domácnosť tvorená párom muža a ženy a ich detí (Možný, 1990 s. 17,18).

Rodina ako súčasť spoločnosti reaguje na spoločenské premeny a mení ich spolu so spoločnosťou. Pri skúmaní rodiny treba mať na zreteli na jednej strane jej spoločenský význam a spoločenské väzby a na strane druhej jej vnútornú imunitu, ktorá je dôležitá pre výchovu detí. Rodina je prirodzeným prostredím, nikdy to však nie je prostredie izolované

od spoločnosti, nikdy to nie je prostredie od spoločnosti nezávislé (Hamarová, Holkovič, 1987, s.20).

Problematike vývoja rodiny sa venoval aj Morgan, ktorý rozlišuje päť rôznych vývojových foriem rodiny, pričom každá má svoju vlastnú inštitúciu manželstva. Sú to:

1. *Rodina pokrvných príbuzných* – ženy žili v mnohomužstve a muži v mnohoženstve.
2. *Rodina punaluánska* – základom bolo skupinové manželstvo niekoľkých sestier s ich manželmi, pričom spoloční manželia sa nemuseli byť príbuzní. Takisto to mohla byť rodina založená na skupinovom manželstve niekoľkých bratov.
3. *Párová (syndyasmická) rodina* – rodina sa zakladala na manželstve jednotlivých párov, avšak bez výlučného spolužitia. Manželstvo trvalo podľa ľubovoľného rozhodnutia oboch párov.
4. *Patriarchálna rodina* – manželstvo jedného muža s niekoľkými ženami.
5. Poslednú vývojovú etapu predstavuje *monogamná rodina*, ktorú tvorilo manželstvo jednotlivých párov s výlučným spolužitím (Morgan, in Soukup, 2004).

Sociologický slovník charakterizuje pojem rodina ako inštitucionalizovaný sociálny útvar, ktorú tvoria najmenej tri osoby, z ktorého je časť členov spojená pokrvným, adoptívnym, sociálnym vzťahom rodič - dieťa, druhá časť vzťahom matka - otec, tretia časť, ktorá sa vždy nutne nemusí objavovať, vzťahom pokrvným alebo adoptívnym, súrodeneckým, všetci sú vo vzťahu príbuzenstva v sociálne sankciovanom viac či menej trvalo sociálnom vzťahu (Geist, s.344).

Podľa Gáborovej (1997) sociálna štruktúra rodiny slúži na utváranie sociálnych vzťahov, pretože rodina je prvou sociálnou skupinou, ktorú dieťa pozná. Psychológovia pripisujú mimoriadny význam harmonickej rodine, z toho vyplývajú harmonické vzťahy medzi rodičmi a deťmi.

Vytvárajú tak atmosféru vzájomnej lásky, úcty, dôvery a tým vytvárajú najvhodnejšie životné prostredie pre formovanie osobnosti dieťaťa. Aj v úplnej rodine môžu vzniknúť konflikty, aj keď utajované, vytvárajú tiesnivú atmosféru a u dieťaťa sa tak môžu vychovávať nežiaduce povahové vlastnosti, ktoré často pretrvávajú po celý život.

Opakom úplnej rodiny je rodina neúplná. Takáto rodina má horšie predpoklady pre zdravý vývoj dieťaťa. Nemusí však pôsobiť na dieťa osudovo. Mnoho psychológov tvrdí, že konflikt v rodine aj utajovaný pred deťmi, ale tým viac vyvolávajúci tiesnivú atmosféru, môže byť škodlivejší pre vývoj dieťaťa, ako fyzická neprítomnosť jedného z rodičov. Beutler, Burr a kol. In Koteková a kol. (1989), uvádzajú sedem základných charakteristík,

o ktorých nazdávajú, že takmer absolútne vydeľujú sféru rodiny od iných oblastí ľudských skúseností a prežívania vzťahov. Snažili sa dostatočne vymedziť doménu rodiny. Sú to:

1. Medzigeneračná povaha a premanentnosť vzťahov – rodinné väzby svojou trvácnosťou a dlhodobosťou prekonajú všetky vzťahy iného druhu.
2. Vzťahy sa týkajú osôb ako celku – myslí sa tým aj kultúrou predpísané akceptovanie roly, akú jedinec zastáva v rodine.
3. Simultánne procesová orientácia – členovia rodiny organizujú svoju činnosť tak, že mnoho rôznych vecí sa môže robiť simultánne. Znamená to priestor pre spontánnosť, akceptovanú rôznosť aktivít členov spoločenstva.
4. Emocionálna intenzita – pre oblasť rodinného života je typická silná emocionálna zainteresovanosť, rodičia nadovšetko milujú svoje deti, berú sa z lásky, súrodenci sa striedavo ľúbia a nenávidia. Pre rodinu, oproti iným sociálnym oblastiam, je príznačná emocionálno-rationálna zmes a vysoká intenzita emócií.
5. Kvalitatívne ciele – vytváranie intimity, emocionálnej blízkosti, spolupatričnosti. Tieto subjektívne, kvalitatívne ciele, často latentné, implicitné, sú nevýslovne dôležitou súčasťou rodinnej reality.
6. Altruistické hodnoty – altruizmus je prevládajúcim spôsobom vytvárania vzťahov v rodine. Členovia rodiny sa majú radi, starajú a zaujímajú sa o seba. Vo všeobecnosti prevláda názor, že práve altruizmus je univerzálnou charakteristikou, pozorovanou v rodinách rôznych kultúr.
7. Výchovné vedenie – opatera, starostlivosť, usmerňovanie sú spôsoby, ktoré rodina používa na podporovanie rastu a vývinu, aby sa dieťa stalo plne funkčnou osobnosťou.

V oblasti psychológie významne prispeli k poznávaniu rodiny viaceré vedné disciplíny:

- vývinová psychológia
- sociálna psychológia
- psychológia osobnosti
- psychoterapia
- pedagogická psychológia
- patopsychológia

V rámci psychológie sa nejedná o jednoliaty celok poznávania, tieto poznatky vznikali a rozvíjali sa v rôznych psychologických vedných disciplínach, až v posledných rokoch sa objavujú tendencie integrovať ich do samostatnej vednej disciplíny psychológie rodiny.

Nie je možné prehliadnuť prínos medicíny, psychiatrie, etnografie, sociológie, kultúrnej antropológie, pedagogiky. V rôznych obdobiach sa pozornosť na rodinu sústreďovala v rôznych výskumných prácach v rôznych vedných disciplínach. (Koteková a kol. 1998, s. 5,8) Z teórií v oblasti rodinnej terapie a sociálnej psychológie, ale tiež z oblasti vývinovej psychológie a psychológie osobnosti vychádzal aj Flek (1980) In Koteková a kol. a vytvoril na vysvetlenie fungovania rodiny päť základných parametrov :

1. Vodcovstvo – je charakterizované osobnosťami rodičov, manželskou koalíciou, komplementaritou a spôsobom používania moci, disciplinovania.
2. Rodinné hranice – patrí sem vývin a formovanie ego hraníc, generačné hranice a ich priepustnosť, hranice rodina-spoločnosť.
3. Komunikácia – predstavuje významný dynamický aspekt fungovania rodiny. Patrí sem vnímavosť, konzistentnosť verbálnej a neverbálnej komunikácie, jasnosť vo forme a syntaxe ako aj prítomnosť abstraktných a metaforických foriem myslenia.
4. Afektivita – možno ju charakterizovať prítomnosťou interpersonálnej intimity, rovnocennosťou rodinných triád, toleranciou pre city a celkovým emocionálnym ladením systému.
5. Úlohovo-cieľové správanie – patria sem výchova, kontrola a usmerňovanie správania členov rodiny, čelenie krízam trávenie voľného času, osamostatňovanie detí a adjustácia na post - nukleárne obdobie, teda obdobie po osamostatnení sa detí.

Sobotková (2001) uvádza znaky úspešne fungujúcich rodín podľa Skinnera:

- vyváženie blízkosti a autonómie
- schopnosť adaptácie, zvládanie zmien a strát
- schopnosť kooperácie
- jasná komunikácia
- vysoká úroveň humoru a radosti v rodine
- vernosť ako vedomá osobná voľba
- afiliatívny postoj k druhým, k sociálnemu okoliu.

Walsh nám uvádza, že rodina ako najmenšia sociálna jednotka vytvára pre väčšinu ľudí najdôležitejší vzťahový systém, na pôde ktorého sa realizujú podstatné aspekty psychického vývinu všetkých jej členov, detí však obzvlášť. Jej úlohou je zabezpečovať podmienky pre vývin a podporu členov rodiny na sociálnej, psychologickú a biologickej úrovni (Walsh in Koteková a kol., 1998, s. 8).

Podľa Šulovej (1998) rodina vo svojom intímnom prostredí umožňuje jedincovi najprv vytvoriť pevné sociálne väzby a neskôr práve na základe tejto dôvery a emocionálne silných opätovaných vzťahov mu poskytuje akési tréningové prostredie pre významné procesy jeho ďalšieho psychosociálneho vývoja. V rodine sa utvára dôvera v seba, postoj k sebe samému i personálnemu okoliu vôbec. Formujú sa v nej modely chovania, prijímajú sa regulačné činitele týchto foriem chovania, dochádza tu k zoznamovaniu sa s rôznymi druhmi sankcií. V rodine sa osvojujú formy komunikácie verbálnej i neverbálnej. Dochádza tu k poskytovaniu dostatočných vedomostí pre plynulé začlenenie sa do spoločnosti ako celku v procese socializácie, ale tiež k formovaniu vlastnej osobnosti a jedinečnosti. Je to práve rodinné prostredie, ktoré vtlačia špecifické rysy každému jednotlivcovi, bez toho, aby sa podceňovali biologické determinanty vývoja človeka.

Rodina a jej život je ako mikrokosmos sveta. Hodnoty ako sila, intimita, autonómia, dôvera v seba a druhých, schopnosť komunikovať sú životne dôležité zložky, od ktorých závisí kvalita nášho života. Všetky rodiny v dnešných časoch prechádzajú stresom, napriek tomu dokážu niektoré vychovať sebavedomé deti, ktoré si dokážu úspešne poradiť so svetom.

Šulajová ďalej uvádza komunikačné vzorce v rodine t.j. spôsoby ako ľudia komunikujú sami so sebou a medzi sebou. Platí to najmä o situáciách v strese a v našej odozve na stres. Ak je komunikácia nepriama, prispieva k zmätku a neporozumeniu v rodine a k nízkej sebaúcte. Spôsob, ako rodina zvláda komunikáciu, odráža sebahodnotu členov rodiny a tak prispieva k disharmónii a dysfunkcii rodinného systému. Väčšina rodín, ktoré komunikujú priamo, sú schopné zvládať problémy vtedy, keď nastanú. Podľa Nemcovej (2005) ďalšou črtou rodinného systému sú rodinné pravidlá. Patria sem zjavné pravidlá ako večierka, príchod domov a domáce povinnosti, ako aj skryté a nevyslovené pravidlá, o ktorých sa nehovorí, ale každý o nich vie. Možný (1990) upozorňuje, že nie je určite súkromnejší priestor pre človeka ako ten, ktorý chráni jemné vzťahy v jeho vlastnej rodine. Právo na rodinné súkromie patrí medzi základné práva kultúrneho človeka. Podľa Gáborovej rodina ako spoločenská mikroštruktúra plní úlohy voči makroštruktúre. Uspokojuje aj celospoločenské potreby. Plní tieto funkcie :

- reprodukčnú – dáva nových členov nielen vlastnej skupine, ale aj celej spoločnosti.
- produkčnú – dáva spoločnosti pracovníkov a rozmnožuje jej tvorivé a produktívne sily.
- biologickej ochrany – poskytuje každodenné služby, stará sa o toho člena rodiny, ktorý sa nemôže sám o seba postarať.

- socializačnú – prejavuje sa vo vzťahu k deťom, vo vzťahu k manželovi
- psychohygienickú – ktorá dáva členom pocit stabilizácie, bezpečnosti, citovej rovnováhy, ako aj podmienky na rozvoj osobnosti. Plnením tejto funkcie rodina upevňuje psychické zdravie spoločnosti (Gáborová, 1997, s. 77).

Spomenieme si ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú funkčnosť rodiny a sú to osobnostne podmienené, ktoré môžeme považovať za najpodstatnejšie, faktory biologické, ktoré sa prejavujú hlavne temperamentom, alebo fyzickou či psychosociálnou zrelosťou, hlavne v dobe voľby partnera (Výrost, Slameník, 1998). Súhrne povedané, rodina by mala dieťaťu poskytovať vyrovnané citové zázemie, t.j. nasýtiť potrebu citovej odozvy, s porozumením chápať jeho prejavy, názory, postoje. Poskytovať dieťaťu dostatok vhodných vzorov správania, s ktorými by sa dieťa identifikovalo. Rodina má adekvátnym množstvom podnetov dieťa neustále aktivizovať, zaistiť mu priestor pre jeho fyzické a sociálne seberealizovanie (Gáborová, 1997, s. 83).

1.1 Manželstvo

S témou rodina úzko súvisí manželstvo, jeho vývoj a výber partnera pre život. V tejto podkapitole sa budeme venovať otázkam súvisiacim s voľbou partnera a manželstvom. Podľa Chorváta (1986) začiatočná fáza vývoja manželstva v minulosti vyzerala ináč ako dnes. V ranom vývojovom období človeka pravdepodobne existovala istá forma manželstva, ktoré dnes označujeme termínom skupinové. Všetci muži aj ženy žili vo formálne neuzatvorenom, ale ničím nezrušiteľnom skupinovom manželskom zväzku. Vládli medzi nimi úzke citové väzby, ktoré zabezpečovali existenčnú kooperáciu a svedomité plnenie manželských i rodičovských úloh mužmi i ženami. Vzťahy medzi mužmi a ženami v rámci skupiny bola podmienkou úspešného vývoja potomkov, ich správnej prípravy na život. Kým sa naši predkovia vyvinuli na hotového človeka uplynulo veľa času. Evolucionistická antropológia hovorí, že nasledujúcou, vývojovo vyššou formou manželstva boli tzv. párové manželstvá. Muž prichádzal žiť na pomerne dlhší čas do rodu svojej ženy. Bolo to tzv. matrilokálne manželstvo. V skupine rozhodovali o najdôležitejších otázkach ženy, v tom spočíval základ matriarchátu. Individualizovaný rodinný vzťah založený na párovom manželstve prechádzal rozmanitými vývojovými stupňami. Všetky prechodné formy na pozadí hospodárskych zmien a vzniku vlastníctva vyústili napokon do vzniku patriarchálnej veľkorodiny, v ktorej bol neobmedzeným vládcom patriarcha – otec rodiny.

Trvalo veľmi dlho, kým si spoločnosť našla spôsoby na zabezpečovanie rešpektovania ustálených väzieb medzi príslušníkmi oboch pohlaví a napokon párového vzťahu vzniknutej partnerskej dvojice. Prechod k patriarchát bol podľa Chorváta (1986) výsledkom vývoja výrobných síl, zmeny spôsobu života, objavenia nových existenčných základov. Vznik patriarchálnych rodín znamenal do určitej miery rozpad pôvodných kmeňov na menšie, hospodársky samostatné celky. Manželstvá mali už jednoznačne párovú formu. Charakterizovala ich patrilokalita (žena je majetkom muža, žena má submisívne postavenie, žena odchádza do rodiny manžela). U mužov sa prejavovali čoraz výraznejšie tendencie si ženu podmaniť. Submisivita žien bola daná aj spôsobom získania ženy muž si ženu kúpil alebo vymenil za nejakú protihodnotu, alebo ju uniesol. a tak sa aj reálne dostala do bezprávneho postavenia. Na základe toho môžeme konštatovať, že manželstvo sa vyvíjalo cez obdobie matriarchátu, keď žena mala v rodine výsostné postavenie a všetky príbuzenské vzťahy sa odvodzovali od matky, až po patriarchát, v ktorom mal výsostné postavenie otec - muž, a ktorý sa v určitých variáciách a obmenách zachoval až doteraz. V súčasnosti predstavuje manželstvo osobitný vzťah dvoch dospelých ľudí rozličného pohlavia, ktorý sa dobrovoľne rozhodli stať manželmi. Manželstvo je prirodzená túžba a potreba človeka.

Možný (1990) nám ale ďalej uvádza skutočnosť, že za posledné desaťročia spoločnosť opustila cestu k manželstvu a rodičovstvu založenú na kresťanskej tradícii. Podľa tejto tradície sa mladí ľudia najprv zoznámili, spoznali a dospeli k rozhodnutiu, že sú pre seba tí praví. Často to dávali najavo aj tým, že sa formálne zasnúbili. So svadbou však museli počkať, kým sa aspoň muž stal ekonomicky nezávislý a kým obaja ukončili prípravu na svoje budúce povolanie. Až v svadobný deň sa sťahovali do vlastného bytu a začínali spolu sexuálne žiť. Čoskoro potom manželka otehotnela, z manželov sa stali rodičia a z páru rodina.

Manželstvo a rodina si na Slovensku stále udržiava vysoký status. Napriek tomu mladá rodina musí prekonávať kumuláciu viacerých štartov pracovného, manželského, rodičovského či budovania domácnosti. Výsledkom môže byť často labilita manželstva. Ďalším faktorom, ktoré môže ovplyvniť manželstvo je predmanželské spolužitie. Takéto spolužitie na skúšku bolo rozšírené v západných krajinách, ale už ani na Slovensku to nie je zriedkavosťou. Tradičný spôsob zakladania rodiny si napriek tomu v spoločenskom vedomí ešte stále zachoval status ideálu. V našej kultúre je hlboko zakorenené, že muž má byť schopný užiť rodinu. Práve táto schopnosť je pokladaná za najvýraznejšiu charakteristiku maskulinity. Predstava o mužovi živiteľovi sa udržiava napriek tomu, že už

niekoľko desaťročí na Slovensku prevláda model dvojpríjmovej domácnosti, kde sa na plnení živiteľskej roly podieľajú obaja manželia. Zamestnanosť žien sa stala pevnou súčasťou spôsobu života i hodnotových orientácií slovenskej populácie.

Tradičný vzor manželstva jednej kariéry nie je už dávnejšie v našej spoločnosti univerzálne záväzným modelom. Väčšina žien v produktívnom veku naplno ťahá obe svoje roly, zamestnanej pracovníčky i udržiavateľky domáceho kozubu a matky (Možný In Bútorová a kol. 1996, s. 52 – 72).

Nevyhnutnou podmienkou harmonického manželstva a funkčnej rodiny je osobnostná zrelosť, dosahuje sa v priebehu vývoja jedinca a podieľa sa na nej predovšetkým pôvodná rodina jednotlivca, sociálne prostredie, ako aj vzdelanie a výchova, schopná stimulovať sebvýchovu. Podstatnými zložkami sú :

- vyrovnané sebadôvera, pozitívne prijatie svojej roly podľa pohlavia, sebadôvera
- citová zrelosť, prejavuje sa hlavne v schopnosti mať viac potešenia z poskytovania, ako z prijímania, schopnosťou riešiť frustračné situácie pozitívnou aktivitou zameranou na prekonávanie prekážok, v schopnosti zrozumiteľnej komunikácie svojich citových prežívaní, v schopnosti akceptovať citové prejavy partnera spolu s mravnou zrelosťou,
- sociálna zrelosť, prejavuje sa v schopnosti kooperácie, prosociálneho správania, sebestačnosti a asertivity (Erikson, Satirová, Gressner in Koteková a kol., 1998, s. 113).

Z týchto faktov sa nám vyplýva, že pre harmonické a dobré manželstvo je dôležitý správny výber partnera. Podľa Rozinajovej (1980) dobrý manželský partner je vlastne aj dobrý človek. Manželské šťastie závisí aj od toho, ako sa na manželstvo pripravoval aj ten druhý. Popri vzájomnej láske si manželskí partneri musia zachovať aj vzájomnú úctu. Do manželstva už dnes vstupuje každý dobrovoľne, sám si vyberá partnera a sám ho považuje za najlepšieho priateľa. Chorvát uvádza, že láska v minulosti mala celkom inú podobu. Ženy sa na ich názor nik nepýtali, ženícha si vybrať nemohla. Žena bola iba objektom. Za daných okolností mohla mať iba väčšie, či menšie šťastie, podľa toho ako vybrali rodičia. City lásky sa potom rozvíjali iba vo vzťahu matka – deti (Chorvát, 1986, s. 48). Aj keď dnes si človek svojho životného partnera už vyberá poväčšine sám a v dospelosti, pripravuje sa na túto voľbu už oveľa skôr. Závisí to napríklad od kvality rodinných vzťahov, od súrodeneckej konštelácie, ako aj od skúseností, ktoré v detstve a dospievaní získavame v kontaktoch s rovesníkmi a prostredníctvom priateľstiev. Priateľstvá všeobecne majú významnú úlohu vo vývine jedinca. Partnerský vzťah prechádza vývinom,

začína sa teda zoznámením. Treba však rozlišovať zamilovanosť a lásku. Príznamy sa prekrývajú a podobajú. Rozdiel medzi láskou a zamilovanosťou je najmä v stupni, v hĺbke a stálosti citu (Prevendárová, Kubičková, 1996, s. 14, 15).

Odborníci sa taktiež domnievajú, že priebeh vzťahu určujú ženy, hlavne po milostnej stránke. Ženy z konzervatívnych, katolíckych rodín sú v predmanželských vzťahoch často zdržanlivejšie. Ženy prežívajú vo vzťahu najmä silu blízkosti, nehy, a intenzívneho citového života vo dvojici. Muži uvažujú skôr realisticky (Karsten, 2006, s. 118-122).

Podstatnou stránkou harmonického spolužitia je, aby si partneri dobre rozumeli v podstatných stránkach osobnosti. Pri niektorých vlastnostiach je vhodnejšia zhoda pováh, pri iných zasa vzájomné dopĺňanie sa. Dôležitá je tolerancia, úprimnosť, spoľahlivosť, zodpovednosť a zmysel pre spoločné trávenie voľného času (Prevendárová, Kubičková). Sobotková (2001) nám ponúka prínosy alebo pozitíva, ak sa partneri rozhodnú pre manželstvo a sú to :

- rozvoj vzťahov
- osobné naplnenie, zmysluplnosť života
- je to výzva, zdroj podnetov, príležitosť k sebapoznaniu
- rodičovstvo je známkou dospelosti.

1. 2 Rodina ako činiteľ socializácie

Význam rodiny spočíva v tom, že je prvým sociálnym prostredím, v ktorom jedinec vyrastá a súčasne trvalým, do ktorého sa ustavične vracia aj keď sa postupne začleňuje do ďalších sociálnych skupín a na jeho formovaní sa podieľajú ďalšie spoločenské inštitúcie (Šimová, 1994, in Koteková a kol., 1998, s. 70).

Rodičia sa podieľajú na procese socializácie viacerými spôsobmi. Hoffman a kol. (1988) špecifikoval tieto :

1. poskytovanie lásky a opatery
2. rodičia ako identifikačné predlohy
3. aktívne realizovanie socializácie prostredníctvom :
 - udeľovania odmiern a trestov, a teda posilňovania žiaduceho a eliminovania nežiaduceho správania s uplatňovaním rôznych výchovných, disciplinujúcich praktík, s rôznym dôrazom na prísnosť, trestanie, vrúcnosť, podporu.

- učenia hodnotám základných medziľudských výmen s uplatnením explicitného výkladu platných pravidiel v medziľudských vzťahoch daného spoločenstva.
 - poskytovanie poznatkov a skúseností o svete
4. podieľanie sa na formovaní a rozvíjaní sebaponímania dieťaťa spôsobmi starostlivosti, hodnoteniami jeho výkonnosti, kompetencií, atraktivity, úspešnosti, osobnostných vlastností a prejavov správania, kedy rodičia svojou spätnou väzbou mimoriadnej významnosti vytvárajú základ sebaponímania dieťaťa, ktoré síce v ďalšom sociálnom kontexte podlieha korekciám, ale rozhodne jeho zdravý základ aj s istou rezervou pre neúspechy, krivdy v ďalších prostrediach sa spravidla formuje práve v rodine (Hoffman in Koteková a kol., 1998, str. 71 - 72).

Z hľadiska psychického vývoja sú najvýznamnejšie sociálne, resp. sociokultúrne faktory. Podnety tohoto druhu prispievajú k rozvoju špecificky ľudských prejavov, ako je schopnosť verbálnej komunikácie, autoregulácie vlastného chovania podľa sociálnych noriem. Podľa Vágnerovej je proces rozvoja spoločensky podmienených skúseností označovaný ako socializácia. Je pre ňu typické, že sa odohráva v sociálnom kontexte, v rámci interakcie s inými ľuďmi, ktorí dieťaťu takúto skúsenosť sprostredkujú. Prostredníctvom sociálneho učenia sa rozvíjajú spôsoby chovania a hodnotenia, resp. prežívanie rôznych situácií (Vágnerová, 2008, s. 16).

Vágnerová nám uvádza, že rodina je dôležitá pretože:

- poskytuje základné skúsenosti, ktoré ovplyvnia spôsob, ako bude dieťa chápať rôzne informácie a ako bude na ne reagovať. Jednotliví členovia rodiny a vzťahy medzi nimi slúžia ako model, ktorý dieťa napodobňuje, prípadne sa s nimi identifikuje.
- slúži ako zdroj istoty a bezpečia. Rodina modifikuje základné postoje dieťaťa k svetu. Vysokou mierou sa podieľa na rozvoji pocitov sebaistoty a sebadôvery, na ktorých záleží uplatnenie schopností dieťaťa. Jeho výkon, napr. v škole, nie je iba záležitosť kompetencií, ale i spôsobov ich využitia.
- rodina dieťa ovplyvňuje biologicky i sociálne. Rodičia majú viac či menej podobné dispozície ako deti a v závislosti na svojich schopnostiach ich tiež určitým spôsobom vychovávajú. Ich ďalší vývoj je závislý na osobnosti i miere vzdelanosti rodičov, ktoré sú aspoň z časti spoluurčené genetickými predpokladmi. Rodičia,

ktorí dosiahli vyššiu sociokultúrnu úroveň, sú v tomto smere motivovanejší, považujú vzdelanie dôležité aj pre svoje deti (Vágnerová, 2008, s. 18).

Kolektív autoriek Koteková, Šimová a Gecková uvádzajú, že ľudský jedinec prichádza na svet ako bezmocná biologická bytosť odkázaná na starostlivosť spoločenstva reprezentovaného spravidla rodinou, ktorá je nositeľom a vykonávateľom tejto nevyhnutnej starostlivosti. V priebehu dlhodobej, rôznorodej sociálnej interakcie, prostredníctvom rôznych foriem sociálneho učenia sa postupne mení v jedinca vybaveného všetkými výkonovými a sociálnymi kompetenciami, vrátane zvnútornených kultúrnych noriem a pravidiel, čo mu umožní stať sa plnohodnotným členom spoločenstva a začleniť sa do neho. Tento celoživotný proces socializácie, alebo akulturácie patrí medzi ťažiskové, osobnosť formujúce procesy, nenahraditeľné z hľadiska individuálneho aj z hľadiska spoločenského (Koteková a kol., 1998, s. 68). Vlastnosti rodiny ako sociálnej skupiny, napr. jej stabilita, miera otvorenosti, pružnosti a adaptability, miera jej integrovanosti v širšom spoločenstve, sú z hľadiska ich pôsobenia na deti aj dospelých veľmi významné, často ešte dôležitejšie ako materiálna alebo vzdelanostná úroveň. Dieťa sa učí rozlišovať citový aspekt rodinných vzťahov a chápať mieru ich fungovania (Bronfenbrenner a Morris, 1998, in Vágnerová, 2008, s.19)

Názor Vágnerovej je, že rovnaké rodinné prostredie môže pôsobiť na jednotlivé deti odlišne. Súrodenci vyrastajú v rovnakej rodine, ale vzhľadom k určitým rozdielom, napr. pohlavie, zovňajšok, vek, vlastností ich osobností a rôzne úrovne ich nadania sa k nim rodičia nechovajú úplne rovnako. Okrem toho rôzne disponované deti mnoho podnetov aj inak spracúvajú. Rodičia nemajú ku všetkým svojim potomkom rovnaké očakávania, nevenujú sa im v rovnakej miere a rovnakým spôsobom. Aj rodičovské chovanie sa v priebehu času mení, je ovplyvňované skúsenosťami. V dôsledku toho sa môžu niektorí súrodenci líšiť vo väčšej miere, ako by bolo možné prisudzovať iba genetickým rozdielom. Dôležité skúsenosti môže dieťa získať i z ďalších medziľudských vzťahov, ktoré sa vytvárajú v rámci rôznych skupín. Veľmi dôležitý je vplyv vrstovníkov už v detstve, kde dieťa potrebuje byť touto skupinou prijaté a akceptované. Sociálna skúsenosť sa môže zafixovať a pocit neistoty ho môže zaťažovať i v ďalších vývojových fázach. Vzťahy s vrstovníkmi sú dôležité aj v období dospievania, keď vytvárajú sociálnu sieť, ktorá môže slúžiť ako zázemie, i zdroj pomoci a opory v núdzových situáciách. Sociálne vplyvy nepôsobia na všetky deti rovnako, ale podľa toho ako ich podnetom a požiadavkám rozumejú, ako si ich vysvetľujú a ako ich prežívajú (Vágnerová, 2008, s. 19 -20).

1.3 Funkcie rodiny

Rodina ako už vieme ovplyvňuje mnohé spoločenské zoskupenia a nepriamo aj celkovú spoločenskú atmosféru. Okrem toho, že prostredníctvom rodiny sa realizuje potreba lásky, intímneho života, spolupatričnosti, istoty a bezpečia plní rodina pre ňu charakteristické a najdôležitejšie funkcie, zamerané k napĺňaniu určitých úloh. Tie sú dané jednak vzťahmi vo vnútri rodiny, jednak vzťahmi k širšej spoločnosti, ktorej je rodina súčasťou. Všeobecné sa uvádzajú tri najdôležitejšie funkcie rodiny: uspokojovanie emocionálnych potrieb (reprodukčná funkcia), zabezpečovanie materiálnych potrieb (ekonomická funkcia) a usmerňovanie správneho vývinu dieťaťa (výchovná funkcia) (Flešková a kol., 1999, s. 189)

Uvedené základné funkcie možno viac konkretizovať a rozšíriť. Rozinajová (1990) napríklad uvádza nasledovné:

- biologickú (predstavuje reprodukciu a pohlavné spolunažívanie)
- výchovnú (zabezpečuje harmonický, fyzický, intelektuálny, citový a morálny vývin)
- ekosociálnu (reprezentuje vzájomný vzťah medzi manželmi)
- ekonomickú (zabezpečuje výživu, materiálne a kultúrne potreby dieťaťa)
- ochrannú (zabezpečuje pocit istoty a ochranu dieťaťa pred akýmkoľvek druhom izolovanosti).

Najčastejšie sa uvádzajú tieto základné funkcie rodiny:

1. biologicko-reprodukčná funkcia rodiny – reprodukcia, rozmnožovanie, prinášanie nového potomstva. Je to historicky najstaršia a z hľadiska zachovania ľudského rodu ústredná funkcia. (Rozinajová, 1989, s. 172). V procese historického vývoja prekonala veľké zmeny, tak ako aj ostatné funkcie. Na rozdiel od minulosti sa dnes väčší doceňuje, ba až preceňuje význam sexuálneho života, jeho vplyv na citový vzťah partnerov, ako aj celkovú atmosféru v rodine. Deti majú pre rodinu veľký citový význam a vysokú hodnotu.

Reprodukčná funkcia patrí medzi najdôležitejšie, lebo potreby intímneho vzťahu k druhému pohlavia patria medzi nezanedbateľné pre každého jedinca. (Flešková a kol., 1999, s. 190, Prevendárová a Kubíčková, 1996, s. 7)

2. výchovno-socializačná funkcia rodiny - praktický výchovný proces v rodine sa uskutočňuje prostredníctvom sociálneho učenia. Vstupom do školy sa celý proces socializácie obohacuje tým, že žiak prichádza do styku s ďalšími jednotlivcami,

ktorí môžu byť nositeľmi odlišných hodnôt, ako získal v rodine (Flešková a kol., 1999, s. 190 - 191).

Kovalev (1967) na pozadí prác A. S. Makarenka formuluje tri typy rodinnej výchovy:

- priveľmi liberálny, keď sa dieťa stáva objektom neprimeranej nežnosti a obdivu rodičov, keď sa mu povoľuje všetko, čo chce.
- neúmerne autoritatívny typ, dieťa je už od ranného veku objektom „drezúry“, prehnanej poslušnosti a striktného dodržiavania denného poriadku.
- stredný typ je najrozšírenejší a predstavuje situácie, keď sa dieťa v rodine usmerňuje tak, že rodičia citlivo pristupujú ku kladeniu požiadaviek, vážia si dieťa, prejavujú mu náklonnosť, ale sú aj dostatočne nároční.

Analýzy ukazujú, že v prvom prípade sa stávajú deti nesamostatné, impulzívne, podráždené a neskromné, druhý typ podnecuje individualizmus, uzavretosť a pasivitu, tretí typ sa ukazuje ako najsprávnejší, lebo navodzuje pozitívne výchovné výsledky, radosť zo života, optimistickú náladu a zdravé sebavedomie (Kovalev in Flešková a kol., 1999, s. 192).

3. emocionálna funkcia – poskytuje dôležité citové zázemie, ktoré je nevyhnutné pre zdravý vývoj detí a psychickú stabilitu dospelých osôb žijúcich v rodine. Pocit, že niekam patrí a že nás doma niekto čaká, je pre človeka veľmi významnou hodnotou (Prevendárová, Kubíčková, 1996, s. 7.) Gáborová nám hovorí, že rodina dáva svojim členom príležitosť formovať a obohacovať vlastnú osobnosť. Pozitívny príklad zo života rodičov je najpôsobivejším činiteľom, ktorý formuje osobnosť dieťaťa (Gáborová, 1997 s. 78, 79).
4. ekonomická funkcia rodiny – znamená zabezpečovanie všetkých členov rodiny v oblasti výživy, odievania, bývania, potrieb na vzdelávanie a kultúrne využitie a uspokojovanie materiálnych potrieb. Vzhľadom k minulosti sa vlastne práca a rodina oddelili. Môžeme tu zaradiť aj správnu deľbu práce medzi manželmi ale tiež medzi rodičmi a deťmi. (Flešková a kol., 1999, s.190)
5. odpočinková a regeneračná funkcia – aj tu má rodina veľký význam. Poskytuje pocit intimity a bezpečia, dôležitý pre psychickú rovnováhu človeka. Poskytuje tiež duševnú podporu, pomáha prekonávať stres a čiastkové neúspechy, s ktorými sa človek v živote stretáva (Prevendárová a Kubíčková, 1996, s. 7).

2 GENDER

Oakleyová (2000) nám definuje gender ako pojem, ktorý vyjadruje, že vlastnosti a chovanie spojované s obrazom muža a ženy, sú formované kultúrou a spoločnosťou. Na rozdiel od pohlavia, ktoré je univerzálnou kategóriou a nemení sa podľa času a miesta, pôsobenie gender dokazuje, že určenie rolí, chovania a noriem vzťahujúcim sa k ženám a mužom je v rôznych spoločnostiach, v rôznych obdobiach, či rôznych sociálnych skupinách rozdielne. Oakleyová (2000) charakterizuje súčasne pojem pohlavie ako jednu z dvoch základných biologicko-sociálnych charakteristík každého ľudského jedinca. Dôležité sú rôzne kritériá, biologicky sa pohlavie jedinca určuje podľa prítomnosti pohlavných chromozómov, tzv. sociálne pohlavie je to, ktoré má dotýčný úradne zapísané. Uvedené vymedzenia pohlavia sa u väčšiny jedincov prekrývajú, tzv. zhodne vedú k stanoveniu, či ide o muža alebo ženu.

Gender je predovšetkým sociálne vytváraným konštruktom, ale zároveň my sami sa rodíme prevažne ako osoby mužského alebo ženského pohlavia do genderovho usporiadaného sveta a v ňom vytvárame mužskú alebo ženskú identitu (Gjuričová a Kubička, 2003, s. 56). Možný nám hovorí, že ženský a mužský životný úděl, rozdielne postavenie žien a mužov v spoločnosti, to všetko je kultúrne a sociálne podmienené a konštruované (Možný, 1990). Porubánová (2005, s.7) súhlasí, že rod je teda sociálnou kategóriou, ktorá umožňuje interpretovať vzťahy mužov a žien v širších spoločenských súvislostiach a podmienenostiach, zohľadňujúc premietanie špecifik sociálneho bytia žien a sociálneho bytia mužov do rozličných aspektov života.

Podľa Chorváta (1986) rozvíjajúce sa predstavy o pôvode rodu boli prvotne späté s predstavou pramatky, neskôr s predstavou božstva ženského pohlavia. Aj keď hospodárenie celého rodu bolo spoločné, mužské a ženské skupiny žili oddelene a jednotlivý muž s jednotlivou ženou sa stretával mimo obydlia skupín. Vychádzajúc z dejín spoločnosti a doterajšieho vývoja, naskytá sa nám skutočnosť, že duchovný i hmotný život spoločnosti sa vytváral v závislosti od vodcovského princípu. Muži a ženy boli zhruba do osvietenstva podľa názoru Gjuričovej a Kubičku (2003, s.49) vôbec chápané ako odlišné bytosti, ktoré patria do odlišných sfér života. Ich údely boli považované za nesúmerné. Muži boli hodnotení pre svoju silu, statočnosť, racionálnosť a to, že sa vedia ovládať. Ženy boli vnímané ako slabé, ustrašené a všeobecne sa nevedeli ovládať. Slabosť a podriadenosť ženského pohlavia im vymedzila oblasť, kde mali ženy svoju autonómiu, bol to ich dom, chránený a uzavretý. Ženy boli obmedzované len na

určité miesta, ideálom ich bolo ochraňovať a strážiť. Mohli navštevovať kostol, tráviť čas varením, iné ciele vyvolávali u mužov obavy a zvedavosť. Antropológovia a etnológovia predpokladajú, že pred patriarchálne organizovanými spoločenskými a rodinnými formami existovali spoločnosti založené na matriarcháte.

Zhoda medzi odborníkmi panuje v tom, že prechod od loveckých a zberačských spoločností ku spoločnosti poľnohospodárov a chovateľov dobytky priniesol ženám postupné stratenie pozície (Hartmut, Karsten. 2006, s. 146 - 147).

Z určitého uhla pohľadu sa dá povedať, že vo chvíli nášho narodenia je už o mnohom rozhodnuté, prichádzame na svet ako biologicky zadefinované bytosti, ako ľudia rozdielneho pohlavia. Výsledkom je, že máme nielen odlišné pohlavie, ale aj iný rod - gender (Bútorová a kol., 1996, s. 13). Schnabl (1982) nám pripomína, že o genderi sa odborníci zmieňujú len v posledných rokoch. Aj keď už v stredoveku si učenci a teológovia vážne lámali hlavu nad otázkou, či ženu pokladať za človeka alebo nie. Vznik súkromného vlastníctva a patriarchátu mal za následok, že žena vo vykorisťovateľských spoločnostiach bola vecou. V niektorých oblastiach Indie ju až do minulého storočia spaľovali spolu s mužom, keď on, jej majiteľ, umrel. Islam ju v minulosti odsudzoval na doživotné bývanie v háreme. Ešte aj dnes v mnohých krajinách žena v manželstve stáva poddanou muža a zákony mnohých krajín ju pokladajú za menejcennú.

Podľa Repkovej (1996) vývin a pokrok ľudského rodu možno všeobecne charakterizovať zdokonaľovaním nástrojov, ktorými ľudia zabezpečujú svoje potreby, súvisiace so zachovaním, resp. zlepšovaním podmienok života. No napriek všetkým spoločenským zmenám, výskumy potvrdzujú preferenciu tradičných rodových modelov muža a ženy v rodine, podľa ktorých je prvoradou úlohou otca v rodine úloha živiteľa a vodcu. Jandourek (2008) nám hovorí, že biologicky sa človek rodí ako muž alebo žena, ale mužskej a ženskej roli sa musia učiť. Spoločnosť má totiž od žien a mužov odlišné očakávania. Mužom a ženám sa pripisuje špecifické chovanie. Predpísané role nie sú vždy presne dané, vplyv nato akú rolu nakoniec zohráme majú rodičia, vrstovníci, kultúra aj celá spoločnosť. Napriek tomu môžeme nájsť niektoré základné rysy. Podľa tradičných genderových charakteristík sú ženskými vlastnosťami podriadenosť, závislosť, citlivosť, intuícia. K mužským sa stále počíta dominancia, nezávislosť, racionalita, analytický prístup, statočnosť a istá miera necitlivosti. Matoušek (1997) tvrdí, že biologická rozdielnosť mužov a žien je podmienkou dobrého fungovania rodiny. Podľa toho ďalej uvádza, že muž je lepšie pripravený stať sa ochrancom a živiteľom rodiny a žena je lepšie vybavená zaoberať sa vnútornými záležitosťami rodiny. Tieto rozdiely je lepšie využívať

ako ich potláčať. S takým názorom sa nám prihovára aj Bartko (1990, s. 24), ktorý hovorí o vnútornej prestavbe a ďalekosiahlej zmene dnešnej rodiny. Pripomína nám názor, ktorý prevládal v minulosti, že za výchovu malého dieťaťa je zodpovedná najmä matka, ktorá poskytuje dieťaťu lásku, nežnosť, ochranu a keďže bola doma oveľa častejšie, mala predpoklady túto úlohu plniť. Otec reprezentoval predovšetkým autoritu. Obaja rodičia predstavovali dieťaťu vzor kultúrnych a mravných noriem spoločnosti, ktoré si postupne osvojovalo a na základe ktorých budovalo model svojich budúcich vzťahov. V poslednom čase sa však situácia zmenila. Zmenila sa pozícia obidvoch rodičov. Otec už nie je neomylnou autoritou, dnes autoritatívne rozhodovanie otca nahrádza spoločná dohoda s matkou, používa sa skôr presvedčanie namiesto príkazov.

2. 1 Genderova identita a status

Podľa Vágnerovej (2008) genderová identita je sociokultúrne vymedzený komplex vlastností a prejavov chovania, ktoré sú pre každého jedinca určitého pohlavia považované za charakteristické. Na rozvoji genderovej identity sa podieľajú biologické i sociálne faktory. Základy genderovej identity sa vytvárajú v rodine, kde má dieťa možnosť vidieť obidve genderové role model muža i ženy, a je vzhľadom k svojmu pohlaviu taktiež určitým spôsobom vychovávané. Dôležitým zdrojom skúseností nie je iba chovanie otca a matky k dieťaťu, ale i vzájomné chovanie rodičov, ktoré slúži ako vzor intergenderového vzťahu, resp. interakcie. Každý jedinec je nielen okamžite klasifikovaný podľa pohlavia, rovnako mu je okamžite pripísaný určitý gender. O chlapcoch sa zvykne povedať aký to je to chlap a o dievčatkách aká je to krásavica. Takéto reakcie znamenajú začiatok procesu určenia genderovej role, teda procesu, ktorý má v živote dieťaťa zásadný význam. Už v novorodeneckom období sa matky chovajú inak k chlapcom a inak k dievčatám. U chlapcov matky rešpektujú ich samostatnosť, viac ich podnecujú k tomu, aby si vedeli veci sami zariadiť. Oakleyová (2000) nám ďalej hovorí, že dieťa veľmi skoro prichádza do styku s hračkami odlišnými podľa pohlavia. Dieťa vidí v sebe muža, alebo ženu a identifikuje sa s ostatnými mužmi alebo ženami. Matky podporujú túto identifikáciu, ako súčasť genderovej role, najprv imitáciou a neskôr reálnou domácou prácou. K úlohám dievčat patrí napr. umývanie riadu, prestieranie stola, u chlapcov je to hlavne vynášanie odpadkov. Rodičia sa zúčastňujú všetkých týchto procesov, aj keď si nie sú príliš vedomí, čo robia. Táto nevedomosť matiek, že ich chovanie má formujúci vplyv na gender dieťaťa, existuje s tendenciou rozlišovať aktivity a výchovné metódy uplatňované u chlapcov a

dievčat. Dievčatá všeobecne získavajú genderovú identitu oveľa ľahšie ako chlapci, pretože majú viac-menej trvalý vzťah s matkou, zatiaľ čo chlapec, ktorý cíti svoju odlišnosť od matky, si musí vziať za model často neprítomného a citovo vzdialeného otca. Podľa Vágnerovej a kol. (2008) je rozvoj genderovej identity už od ranného veku podporovaný špecifickými sociálnymi faktormi, rozdielnym prístupom dospelých k deťom rôzneho pohlavia. Ich pôsobenie ovplyvňuje kognitívnu i emotívnu zložku a posilňuje rozvoj určitého spôsobu chovania a sebahodnotenia. Sú to :

- rodičia deťom poskytujú iné informácie o nich samých, napr. o ich vzhľade a chovaní, dievčatá sú posudzované ako drobné, pekné, chlapci ako veľký a pod.
- rodičia inak oslovujú a charakterizujú napr. zdobneninami dievča a inak chlapca
- zameriavajú ich pozornosť na odlišné veci, dávajú im iné oblečenie a hračky
- očakávajú od nich rozdielne prejavy a na ich chovanie nereagujú rovnakým spôsobom, od chlapcov častejšie očakávajú neposlušnosť, viac ich podporujú s osamostatňovaním, v chovaní chlapcov je častejšie vidieť prejavy hnevu u dievčat skôr prejavy strachu.
- prisudzujú im iné vlastnosti, chlapcom napr. silu a aktivitu bojovať, dievčatám jemnosť, citlivosť, prispôsobivosť a robia tak často nevedomele.

STATUS

Lintonova teória kultúry je osobitným prínosom pre koncepciu statusu a roly. Pojem status označuje pozíciu, postavenie človeka v sociálnom systéme. Pojem rola vyjadruje činnú stránku statusu, chovanie, ktoré sa od držiteľa daného statusu očakáva. Role sa jedinec učí na základe svojho statusu, rola je teda dynamický aspekt statusu. Spoločnosť a sociálne skupiny vyžadujú, aby každý jednotlivec v rámci svojich spoločenských pozícií plnil určité role, aby sa choval v súlade s právami a povinnosťami, ktoré vyplývajú z jeho statusu. Základné statusy získava človek od ranného detstva na základe svojho pohlavia, zaradenia do spoločnosti, sociálnej príslušnosti a ďalších charakteristík. V priebehu rokov sa statusy ďalej rozvíjajú a utvárajú prostredníctvom povolania, prestíže, pozície v rodine a sociálnej skupine vrstovníkov. Niektoré z týchto statusov sú vrodené, napr. pohlavie, iné sú pripísané, napr. vek, alebo získané, napr. spoločenská prestíž a vzdelanie. Podľa Lintona v priebehu jedného dňa človek prechádza celou radou odlišných statusov a je nútený generovať modely chovania, ktoré sú s nimi v súlade. Linton je presvedčený, že každá spoločnosť má vlastný typ základnej osobnosti a svoju vlastnú škálu statusových

osobností, ktoré vymedzujú príslušné role – postoje hodnoty a spôsoby reagovania. Interakcia založená na prijatí statusu a rolí je predpokladom úspešného fungovania každej spoločnosti (Linton in Soukup, 2000). Osobnosť človeka je podľa Šramovej (2003) počas svojho života konfrontovaná s úlohami, ktoré majú vplyv na formovanie jeho identity. V identitotvornom procese jedinca zohráva významnú úlohu matka dieťaťa, ktorá mu sprostredkúva spoločenské normy, hodnoty, princípy sociálnej skupiny. V súčasnosti, kedy sa hovorí o rodovej rovnosti, je dôležité sústrediť pozornosť na postavenie ženy v spoločnosti, analyzujúc jej rolu, sociálny status. Fabiánová In Poláková (2005) nám hovorí, že tradícia predurčuje v rodine sociálne roly a statusy, s ktorými sú späté. Vymedzuje nám i spôsoby ako sa správať v konkrétnej pozícii a situácii, úlohy, ktoré z konkrétnych rolí vyplývajú.

2.2 Rodové stereotypy

Svoj názor nám ponúka Bosá (2003) , ktorá tvrdí, že napriek zdanlivej *prírodzenosti*, rodové stereotypy získavame prostredníctvom výchovy a pod tlakom spoločnosti. Aj keď sa nám rodové stereotypy ako obrazy *mužskosti* a *ženskosti* javia ako prirodzené. Ak by boli mužské a ženské vlastnosti biologicky dané, každý jedinec homo sapiens by vykazoval rovnaké vlastnosti podľa toho, či je mužom alebo ženou. Podľa Bačovej rodové identity jednotlivcov sú odrazom v spoločnosti prevládajúcich predstáv - stereotypov, noriem a očakávaní o úlohách a správaní ženy a muža (Bačová2008, s. 130) . V minulosti bolo viac-menej určené pole pôsobnosti muža a ženy, čo síce na jednej strane obmedzovalo, na druhej strane však poskytovalo istotu. V našej spoločnosti sa navonok prezentuje idea rovnoprávnosti žien a mužov v rodine a rovnocenné rozdelenie domácich prác a kompetencií medzi nimi. V skutočnosti však takýto model fungovania rodiny ešte neplatí. Ako zistili Bútorová et. al. (1996) , muži kladú dôraz na tradičné rozdelenie rol. Ženy síce očakávajú vyrovnaný partnerský vzťah, ale napriek tomu sa zmieria s nerovnakým postavením žien a prispôbia sa predstavám partnera aj keď im to prináša nevýhody (Ondrušková, 2005). Pre sociológiu a sociálnu psychológiu vymedzil pojem rola Linton (1945) a to tak, že vyjadruje úplnú sumu kultúrnych vzorcov asociovaných so zdieľaným statusom a zahrňuje postoje, hodnoty a chovanie pripisované spoločnosti všetkým osobám majúcim tento status, pričom pojem rola môže vyjadrovať legitímne očakávania, ktoré máme voči chovaniu osôb s určitým statusom v určitých situáciách. Rola

je funkciou sociálneho učenia, je produktom primárnej a sekundárnej socializácie, každý jedinec je subjektom celého systému rolí (Linton in Nakonečný, 1998, s. 280, 281).

Vývoj genderovej identity prechádza podľa Vágnerovej (2008) niekoľkými fázami, ktoré sa líšia z hľadiska spracovania informácií o genderovom stereotypu a miery jeho prijatia a stotožnenia sa s ním. A sú to tri fázy:

1. Fáza uvedomovania rozdielu medzi jedincami mužského a ženského pohlavia. Odlišnosť príslušníkov oboch pohlaví si deti uvedomujú už na začiatku veku batolaťa, typicky mužské a ženské znaky dokážu odlíšiť aj kojenci.
2. Fáza pochopenia vlastného pohlavia, vedomá existencia mužského a ženského spoločenstva a uvedomenie si príslušnosti k jednému z nich vytvára základ pre rozvoj genderovej identity, ktorá má skupinový charakter. V tomto období deti ešte dostatočne nespracovali zásadné informácie o vlastnej genderovej role, majú tendenciu svoju príslušnosť k určitému pohlaviu zdôrazňovať. Pozoruje ľudí okolo seba a vypytuje sa. Zaujíma sa aké je typické oblečenie pre muža a pre ženu resp. pre chlapca a dievča, aké hračky sú určené pre nich a pod...
3. Fáza prijatia genderovej identity, dieťa vie, že je chlapec alebo dievča, a často nie veľmi dobre znáša, ak ho považujú za príslušníka iného pohlavia, akým v skutočnosti je. Implicitne akceptuje a uvedomuje si i genderovú rolu a stotožňuje sa s ňou. Dieťa je na svoju genderovú identitu pyšné, napr. chlapci odmietajú oblečenie, ktoré je typické pre dievčatá. Vnucovanie dievčenských vecí môže pre chlapca znamenať aj hrozbu zbavenia mužskej identity, na ktorú je chlapec hrdý. Kolektív autorov nám ponúka pohľad na genderové stereotypy chlapcov a dievčat a sú to:

Chlapčenský stereotyp – potlačuje emocionálne prejavy, zameriava sa na výkon a sebaapresadzovanie, dominanciu nad ostatnými. Chlapci sa začínajú stotožňovať s požiadavkami nedávať najavo svoje emócie, strach, môžu prejavovať iba zlosť a hnev. Preferujú pohybové hry, v ktorých sa môžu ľahko prejavovať. Prejavujú tiež väčší záujem o také hračky, z ktorých je možné niečo vytvárať, napr. stavať, manipulovať či transportovať. Sú pyšní na svoju telesnú zdatnosť, na prekonávanie strachu a sebaapresadzovanie.

Dievčenský stereotyp – akceptuje emocionálnu citlivosť, prispôsobivosť a prosociálne aktivity. Dievčatá sa nemusia hanbiť za svoje emocionálne prejavy, dokážu dať najavo strach, môžu plakať, hľadať pomoc a oporu. Pozitívne sa hodnotia za poslušnosť a starostlivé prejavy. Sú viac zamerané na sociálnu oblasť. Preferujú kľudnejšie hry, ktoré

zahrňujú niektorú z variant starostlivosti napr. obliekanie, kŕmenie, sociálne aktivity, resp. domáce práce. Súčasťou feministického stereotypu je i dôraz na obliekanie a krášlenie (Vasta a kol., 1995). Rozdiely v prežívaní chovania chlapcov aj dievčat sú výsledkom interakcie biologických i sociálnych vplyvov. Mnohé prejavy majú biologický, hormonálny základ, ktorý môže byť ďalej sociokultúrne podporovaný (Steinberg a Blesky, 1991).

3 Faktory ovplyvňujúce funkčnosť rodiny

Keď sledujeme podmienky života rodiny z hľadiska utvárania rodinného prostredia, z roviny nepriameho pôsobenia rodičov na deti, vyskytnú sa nám určité otázky a problémy

- podmienky bývania rodiny,
- finančné zabezpečenie rodiny a spôsob manipulácie s peniazmi,
- veľkosť a úplnosť rodiny,
- vek rodičov pri uzatváraní manželstva a narodenie detí,
- vzdelanie rodičov,
- kultúrna úroveň rodičov,
- vybavenosť rodiny prostriedkami masovej komunikácie,
- zdravotný stav rodičov a detí.

Uvedené podmienky môžeme zosumarizovať do troch skupín podmienok života rodiny : materiálne, demografické a kultúrne podmienky. K vnútorným podmienkam života rodiny patria vzájomné vzťahy v rodine (Hamarová, Holkovič, 1987, s. 65, 80).

Vonkajšie podmienky rodín

Materiálnymi podmienkami života rodiny rozumieme materiálne zabezpečenie, ktorým sa uspokojujú potreby jednotlivých členov rodiny (Kačáni a Mikloš in Hamarová a Holkovič, 1986, s. 66), prejavuje sa to hlavne na úrovni bývania, z toho vychádza aj to, či môžu rodičia deťom zabezpečiť detskú izbu. Teda či rodina má dostatok prostriedkov zabezpečiť pre dieťa obytný priestor, kde má pracovať, učiť sa, hrať i odpočívať. Podľa Hamarovej a Holkoviča nie je treba podmienky rodiny z hľadiska plnenia jej výchovnej funkcie preceňovať, aj keď do značnej miery vplyvajú na formovanie osobnosti dieťaťa. Materiálne podmienky môžeme dobre charakterizovať pomocou množstva peňažných podmienok, ktoré má rodina k dispozícii. Tieto umožňujú uspokojovať rôzne potreby nielen telesné, ako je napr. jedlo, odev, byt, ale i spoločenské (Hamarová a Holkovič, 1986, s. 66,67). Napriek značnej diferenciacii príjmov jednotlivých rodín nemožno materiálne zabezpečenie pokladať za bezprostrednú príčinu výchovných problémov. Flešková a kol. (1999) nám poukazujú nato vývin dieťaťa hlavne v období puberty a adolescencie môže ovplyvniť hlavne faktor bývania v spoločnej izbe, i keď sú rôzneho pohlavia. Najdôležitejším ale faktorom z hľadiska ekonomických podmienok rodín je

z výchovného hľadiska manipulácia s peniazmi, ktoré v živote každého jedinca zohrávajú dôležitú úlohu.

Každý jednotlivec si v priebehu života, už od útleho veku utvára a postupne formuje postoje k peniazom. Rodina v tomto smere zohráva rozhodujúcu úlohu preto, že konkrétnymi formami sprostredkúva výchovné podnety, ktoré sa významným spôsobom týkajú života mladého človeka. Z literatúry je známe, že tak nadbytok, ako aj nedostatok finančných prostriedkov majú spravidla negatívne výchovné dôsledky.

Demografické podmienky rodiny sa z výchovného hľadiska najčastejšie považuje veľkosť rodiny, vek rodičov pri uzatváraní manželstva, úplnosť rodiny a zamestnanosť matiek.

Všeobecne sa predpokladá, že v menej početných rodinách majú rodičia priaznivejšie podmienky na výchovu detí. Z viacerých výskumov je však známe, že rodiny s viacerými deťmi prirodzene navykajú jednotlivcov prekonávať individualistické tendencie a navykajú ich na kolektívny život. Dieťa sa učí rešpektovať ostatných, uskromniť sa v požiadavkách, formuje veľmi dôležitú vlastnosť – skromnosť. Predpokladom však je, aby sa v nich vytvárali aj primerané city spolupatričnosti. Z hľadiska veku rodičov zo sociálnopsychologického hľadiska je dôležitý aspekt, ktorý nabáda k značnej opatrnosti pri hľadaní a ohraničovaní ideálneho veku pre založenie rodiny. Problém je v tom, že rozumová a emocionálna vyspelosť sa vždy nezhoduje s fyzickým vekom. Z hľadiska vytvárania priaznivých výchovných podmienok v rodine sa zdá byť najvhodnejšie obdobie, keď sa mladí začlenia do pracovného procesu, keď sú pripravení a sebestační zabezpečiť si ekonomické podmienky na výchovu detí.

V pedagogickej praxi nám Gáborová (1997) ponúka črty a vlastnosti detí, ktoré v značnej miere ovplyvňuje štruktúra prostredia, v ktorom vyrastá. Napr.

- rodina bez otca. Matka je často zamestnaná a dieťa je vychovávané samo, alebo je v opatere, môže u neho nastať pocit prázdnoty, je častejšie rozmaznávané ako vychovávané,
- rodina bez matky. Takáto situácia býva ojedinelá, otec sa spravidla znovu ožení, sám sa nevie postarať o dieťa. Situácia rodiny bez matky sa často mení na situáciu rodiny s nevlastnou matkou.
- rodina s nevlastnou matkou. Spôsob výchovy prechádza extrémami, na jednej strane sa bude usilovať dať pocítiť dieťaťu, že sa má „dobro“ u nevlastnej matky, na druhej strane môže sa voči nemu vynárať istý druh žiarlivosti, keď sa dieťa viaže viac na otca.

- rodina s nevlastným otcom. Nevlastný otec môže byť príliš *tvrdý* , alebo príliš *mäkký* . Správanie takýchto detí často vyžaduje osobitnú pozornosť, aby sa u nich neprejavovala agresivita, agresivita, alebo hádky, pretože sa budú snažiť byť stredobodom pozornosti a svojim správaním sa utvrdiť v tom, že sú rovnocenné s inými deťmi.
- rozvrátená rodina. Ak je rozvod nutný a skutočne žiaduci pre manželov, je väčšinou nutný aj pre dieťa. Rozvedené manželstvo je zvláštnym prípadom rozvrátenej rodiny. Dieťa intenzívne prežíva hádky medzi rodičmi a namiesto lásky sleduje medzi nimi nepriateľský boj. U dieťaťa nastáva nestálosť citov, rodičov treba presvedčiť, aby vymanili zo škodlivého vplyvu manželského nedorozumenia. Sú však mnohé deti, ktoré aj v usporiadaných rodinách nemajú dostatok rodičovskej lásky a starostlivosti (Gáborová, 1997). Príčiny viacerých výchovných problémov v rodine sa neraz dávajú do súvislosti so zamestnanosťou matiek, ktorá vraj zabraňuje tomu, aby sa matka mohla plne venovať výchove detí. Početné výskumy a analýzy dosvedčujú, že pre úroveň výchovného vplyvu matky na utváranie správnych citových väzieb je kvalita a intenzita výchovného pôsobenia dôležitejšia ako dĺžka času, počas ktorého sa dieťaťu venuje (Kačáni, Miklós, 1975 in Flešková a kol., 1999, s. 196).

Bútorová (1996) nám poukazuje na skutočnosť, že väčšina žien pracuje na plný úväzok, čo je v priemere 8,5 hodín denne. Práca v domácnosti zaberie ženám denne okolo 5 hodín v priemere. Treba preto zdôrazniť, že práca žien v domácnosti vytvára nezanedbateľné hodnoty. Ako na to upozorňuje Bútorová, značná časť spoločenského bohatstva je tvorená neplatenou prácou v domácnosti. A túto prácu v domácnosti vykonávajú prevažne ženy. Podľa Fleškovej a kol.

Kultúrne podmienky rodín zohrávajú pre správny intelektuálny a mravný vývin detí dôležitú úlohu. V rodine sú vhodné podmienky na to, aby sa u dieťaťa vypestovali praktické návyky a zručnosti medziľudského správania. To znamená, že v určitých obdobiach vývinu dieťaťa musia rodičia navodzovať také konkrétne situácie, ktoré vychádzajú z požiadaviek kultúrneho a spoločenského života. Úlohou rodičov je, aby naučili dieťa kultúrne žiť, vypestovať u neho pozitívne vzťahy k uznávaným mravným hodnotám .Ukazuje sa, že pozitívny prístup k plnému využívaniu kultúrnych zdrojov, tj. literatúra, kultúrne podujatia, televízia, rozhlas, internet...má značný vplyv pre vývin žiaducich charakterových vlastností a mravných postojov. Z výchovného hľadiska je však veľmi dôležité, aby sa tieto prostriedky využívali správne. Ku kultúrnym podmienkam

nesmieme zabudnúť aj na správne využívanie a organizovanie voľného času detí (Flešková a kol., 1999, s. 198).

Vnútorne vzťahy v rodine

Vzájomné vzťahy sú podľa definície Kolominského špecifickým druhom vzťahov človeka k človeku, v ktorom je možnosť bezprostredného, alebo technickými prostriedkami sprostredkovateľného, súčasného alebo časovo následného opätovného osobného vzťahu (Kolominskij in Hamarová, Holkovič, 1986, s. 80).

Ak chceme vzťah pokladať za vzájomný, musí byť neosobný a to bezprostredný tvárou v tvár. Predpokladom na utvorenie vzájomného vzťahu je podľa Szczepańskiego:

- priestorový kontakt, ktorý umožňuje prejavenie vzájomného záujmu,
- sociálny kontakt ako systém, do ktorého vstupujú najmenej dve osoby,
- interakcia ako systematické uskutočňovanie činností, ktoré majú za cieľ vyvolať príslušnú reakciu zo strany partnera (Tamže a Szczepański In Hamarová, Holkovič, 1986, s. 81)

Rodina je základnou sociálnou skupinou, je spojená výlučnosťou svojich vzťahov, spolužitím, zdieľaním prítomnosti, spoločné aktivity, ale i očakávaním a plánovaním spoločnej budúcnosti (Matějček, 1998, in Vágnerová, 2008, s. 204). Vzťahy medzi členmi rodiny sú pre dieťa veľmi dôležité. Pokiaľ sú vzťahy pozitívne, dieťa sa môže cítiť bezpečne, je pre neho ľahšie brať ohľad na potreby druhých ľudí a chovať sa k nim ohľaduplne. Istota rodinného zázemia potvrdzuje zdieľanie každodenného života aj výnimočných situácií, rodinných rituálov a pod., ktoré členov rodiny spájajú a sú zdrojom zážitkov, ktoré tvoria rodinnú históriu, v ktorej má dieťa nespochybniteľné miesto.

Rodičia predstavujú vzor, ktorému sa chcú deti vo všetkých smeroch podobáť a identifikovať.

Vzťahy so súrodencami majú taktiež veľký socializačný význam, sú zdrojom špecifickej sociálnej stimulácie. Dunn in Vágnerová (2008) hovorí, že dieťa musí spolužitie so súrodencom nejakým spôsobom zvládnuť.

Súrodenec je možným :

- zdrojom skúseností, prostredníctvom chovania súrodencov sa deti učia špecifickým interakčným vzorcom, reakciám a prejavom inej ako nadradenej úrovne chápania rodičovskej autority. Všetky súrodenecké interakcie, dokonca aj nepriateľské podporujú rozvoj sociálneho porozumenia pocitom a potrebám iných ľudí.

Rozhovor medzi súrodencami je zväčša recipročný, deti hovoria o svojich potrebách, pocitoch a záujmoch.

- vzťahy so súrodencami sú citovo významné, dieťa je ním spojené spoločným rodinným zázemím.
- súrodenec je taktiež i partnerom, s ktorým sa dá zdieľať spoločný cieľ. Súrodenci sú však nielen spojenci ale aj súper. Dieťa sa s nimi musí deliť o rodičovskú pozornosť, rôzne materiálne východy a privilégia. Vágnerová ďalej uvádza mocenskú rolu v prípadoch keď je medzi súrodencami väčší vekový rozdiel. Starší súrodenec môže však slúžiť aj ako poskytovateľ ochrany, je pre mladšieho súrodenca vzorom, s ktorým sa identifikuje a zároveň sa v tejto interakcii sám rozvíja. Vzájomný vzťah súrodencov závisí v značnej miere na postoji rodičov. Práve v predškolskom veku sa stáva, že dieťa neprijíma novonarodeného súrodenca, bojí sa o svoju pozíciu, o lásku a pozornosť rodičov. Tu slúži ako veľký zdroj istoty a bezpečia vzťah s matkou. Matka ostáva v roli starostlivej a ochraňujúcej osoby. Z toho vyplýva, že matka trávi s deťmi obvykle viac času ako otec, jej pôsobenie je zamerané na každodenné činnosti a plnenie bežných povinností. Vyrovnaný a dobrý vzťah matky a dieťaťa sa prejavuje otvorenosťou, komunikáciou s využitím citlivých spôsobov kontroly a usmernenia detského chovania.

Otec môže prijímať svoju rolu ako vedľajšieho, doplnkového rodiča, prevažná časť výchovy ostáva na matke. Otcovia sú podľa Vágnerovej pre deti vzácnejší, trávajú s nimi viac voľného času, výlety a hry mimo domov. Bývajú iniciátormi rôznych pohybových hier, sú sprievodcami vo svete a sprostredkujú nové poznatky a skúsenosti. Vzťah s otcom býva variabilnejší, miera jeho chovania k dieťaťu viac na sociálnych, osobných či aktuálnych faktoroch, ako sú spoločenské zvyklosti, pozitívny rodinná klíma, záujem otca o potomka, či od požiadaviek matky do akej miery by sa mal dieťaťu venovať. Je to dané skutočnosťou, že rola otca nie je ešte tak jasne vymedzená ako rola matky. Vágnerová (2008) si ďalej myslí a my súhlasíme s jej názorom, že aj v interakcii s vrstovníkmi je možné uspokojiť rôzne potreby a získať nové skúsenosti. Podľa Matejička môžeme jednotlivé varianty rozdeliť do niekoľkých kategórií :

- súperenie a sebaapresadzovanie
- zdieľanie a spolupráca, patria tu skupinové hry s pravidlami
- prejavy solidarity, súcitu a opory tomu, kto je nejakým spôsobom znevýhodnený

- zvládanie konfliktov s ohľadom na záujmy oboch strán a ovládanie agresivity, aby sa vzťah udržal.
- zvládanie pocitov ľútosti a sklamaní, keď ho ostatní odmietnu (Matějček, 1999, in Vágnerová 2008, s. 213). Pre rovesnícky vzťah je príznačná jeho dobrovoľnosť a partnerstvo, čo sú výrazné rozdiely oproti hierarchickému usporiadaniu a nezrušiteľnosti členstva v rodine (Seifert a Hoffnung, 1987).

Vágnerová (2008) si myslí, že bezpečná väzba medzi rodičom a jeho dieťaťom vytvára základ pre rozvoj vzťahov v jeho okolí a uspokojivé skúsenosti s ľuďmi vytvárajú základ pre pochopenie a prijatie reciprocity vo vzťahoch. Dieťa sa učí byť k ostatným empatické a vie, že branie a dávanie tvorí nedeliteľnú jednotu. Názor Weikerta (2007) je, že aj prarodičia môžu dieťa veľmi obohatiť. Majú väčšinou veľa času na hranie a prechádzky. Žiadna generácia prarodičov nemala toľko možností tráviť čas so svojimi vnúčatami ako dnes. Ľudia sa dožívajú vyššieho veku ako to bolo v minulosti. Weikert nám hovorí, ak žijú rodičia naši alebo partnerovi blízko a máme s nimi dobré vzťahy, znamená to nevyčísľiteľnú hodnotu pre výchovu dieťaťa. Môžu nám pomôcť so strážením dieťaťa, v domácnosti a vôbec so všetkým s čím budú môcť. Na veľa situácií pozerajú s nadhľadom, a ak si uvedomujú vlastné chyby snažia sa im vyhnúť pri výchove vnúčat. Prarodičia sú dôležitými osobami v živote dieťaťa. Majú dostatok času na zodpovedanie otázok detí, rozprávajú im zaujímavé príbehy zo svojho života. Taktiež im ale dovoľujú veci, ktoré im rodičia zakázali, čo v mnohých rodinách môže vyvolať konflikty. Ak má pomoc prarodičov pri výchove dieťaťa prebiehať bez problémov, je nutné vzájomne rešpektovať príslušnú rolu, postoje a predstavy o výchove a taktiež zachovávať určité hranice. Rodičia sú hlavnými zodpovednými osobami a pravidlá výchovy určujú oni. Yablonsky (1995) nám ponúka svoj názor, že najmä starý otec si môže dovoliť brať na seba starosť o socializáciu svojich vnukov. Otcovskú rolu preberá starý rodič hlavne vtedy, ak ho k tomu skutočný otec a matka vyzvú. Často majú pre túto úlohu dobré predpoklady. Môže sa dokonca stať, že majú aj viac skúseností a niekedy aj dostatok chuti. Vzťah medzi starým otcom a vnukom sa obvykle obíde bez konfliktov, a to tiež v období dospievania, čo sa vyznačuje častými stretnutiami s otcom. Starý otec vystupuje ako láskavý človek, vyjednávač a poradca. Autor nám hovorí, že prarodičia môžu v roli pomocného prenášať rodinné kultúrne tradície. Významne dopĺňujú vzťah medzi otcami a synmi. Rozinajová (1980) nám predkladá svoj názor na svokrovcov v rodine a to takto, že svokrovcov si nevyberáme ako priateľov, alebo manželského partnera. Nemôžeme pri tomto vzťahu myslieť iba na cit, ale i rozum. O partnerových rodičoch sa treba v ich neprítomnosti

vyjadrovať slušne. Náš partner je ich pokračovaním. Vzťah k rodičom a svokrovcom je aj modelom pre deti, na ktorom sa od rodičov učia, ako s nimi žiť, keď budú aj oni dospelé.

3.1 Mužská rola vo výchove v rodine

Koncept rodinných rol môžeme prezentovať v sociálno – psychologickom rámci, kedy špecifikujeme rolu otca, rolu matky a rolu dieťaťa kde každý má jedinečnú pozíciu v rodine a súčasne kladieme dôraz na vzájomnú súvislosť pozícií v role (Repková, 1996). Bútorová (1996) nám ponúka názor, že v našej kultúre je hlboko a univerzálne zakorenená predstava, že muž má byť schopný uživiť rodinu. Práve táto schopnosť je považovaná za najvýraznejšiu charakteristiku maskulinity. Predstava o mužovi ako živiteľovi sa udržiava napriek tomu, že už niekoľko desaťročí na Slovensku prevláda model dvojpríjmovej domácnosti, kde sa na plnení živiteľskej roly podieľajú obaja manželia. Podľa Bútorovej u nás silnela kritika vysokej zamestnanosti žien, argumentovalo sa tým, že zamestnanosť žien nie je výrazom ich skutočnej emancipácie, ale do značnej miery vynútená neuspokojivou ekonomickou situáciou rodín. Kritizovalo sa dvojité zaťaženie žien spôsobené súčasným výkonom zamestnaneckej a rodinnej roly. Ekonomická situácia sa v každom prípade na Slovensku nezmenila tak, aby o tom či chcú byť ženy zamestnané alebo nie mohli rozhodovať slobodne, takéto rozhodnutie si môže dovoliť iba malá skupina žien. Plná zamestnanosť žien sa zafixovala nielen ako ekonomická nutnosť, ale aj ako istý životný štýl, ktorý sa napriek známym negatívam, preťaženosť žien, chorobnosť detí a pod. tešil spoločenskému uznaniu. Možno povedať, že práca sa stala pre ženy priestorom pre uspokojenie dôležitých spoločenských potrieb. Zamestnanosť žien sa stala pevnou súčasťou spôsobu života i hodnotových orientácií slovenskej populácie. Radikálnym riešením interrolového konfliktu a s ním súvisiaceho dvojitého zaťaženia by mohla byť rezignácia na rolu manželky a matky a rozvíjanie len pracovnej roly. V poslednej dobe sa však hovorí aj o potrebe efektívnejšieho zosúlad'ovania pracovného a rodinného života, o ich harmonizácii, čo by malo viesť k pozitívnej zmene v tejto sfére života.

Podľa Porubánovej (2005) takéto zmeny by mohli mať dopad na odstraňovaní nerovností medzi mužom a ženou na trhu práce, na del'bu rolí a povinností v rodine. Je potrebná aktívna, motivačná podpora otcovskej roly. Idea rovnosti rodov na jednej strane posilnila životné šance a sebauvedomenie žien, na strane druhej prehodnotila a nasmerovala k iným očakávaniam i mužské pozície a role. Muži sa vraj musia odvážiť odkryť svoje tradičné utajované stránky, napr. nebáť sa prejavíť city.

Vývoj sociálneho otcovstva prebiehal veľmi pomaly. V rámci skupinového manželstva našich predkov muži vykonávali svoju otcovskú rolu kolektívne, bez ohľadu na biologické, individuálne otcovstvo. Individualizácia otcovstva sa vyvíjala vďaka tomu, že trvalejšie individuálne vzťahy sa osvedčili vtedy, keď sa lov, náplň špecificky mužskej práce, rozvojom výrobných síl, stal natoľko produktívnym, že prinášal výsledky, z ktorých mohol muž - lovec svojej partnerke prinášať dary. Nové postavenie však na neho kladlo nové vyššie nároky. Ako individuálny otec sa stával osobnosťou, o ktorú sa žena existenčne opierala. Pritom bral na seba individuálnu zodpovednosť za dobro detí. Či bol otec voľakedy dobrý alebo nie, ako kvalitne plnil svoje otcovské úlohy a ako sám prežíval svoje otcovstvo to záviselo od mnohých, svojou podstatou úplne odlišných podmienok a kritérií. Pri neustálom nedostatku mu navyše hrozila nezamestnanosť a pred jej následkami rodinu uchrániť nemohol. V mnohých rodinách prebiehalo medzi manželmi ustavičné súperenie o mieru dominancie. Otcovstvo ako potreba prežívania radosti a strasti sa podobne ako potreba vzdelania, čítania, potreba celoživotnej lásky vyvíjalo, resp. vyvíja dodnes podľa podmienok, ktoré pre jeho rozvoj utvára spoločnosť. (Chorvát, 1986). Každý z nás aj každé dieťa túži mať ideálneho otca, ktorý by nám pomohol cez všetky prekážky v živote, pomohol vyriešiť všetky problémy. V tej chvíli, ako sa narodí dieťa vzniká medzi ním a otcom celoživotné puto. O sile tohto puta existujú nespočítateľné dôkazy. Vďaka nim možno ľahko vyvrátiť mnohé mýty, ktoré tvrdia, že muži prejavujú voči svojim deťom oproti ženám menej citu. Otcovia majú bezprostredne veľký vplyv na vytváranie osobností každého dieťaťa. Dr. Yablonsky (1990) sám priznáva, že sa cítil byť ako sociológ expertom na otcovskú rolu až do tej chvíle ako sa mu narodil jeho syn. Keď sa človek stane otcom, je mu hneď pridelená najdôležitejšia rola jeho života. Otcovstvo je pre muža spojenie s budúcnosťou. Potomok nesie často otcovo meno a raz prevezme jeho spoločenský, citový a finančný odkaz. Môžeme však povedať, že svojim otcom je veľmi podstatne ovplyvnení každý. Pre dieťa je dobrý otec mimoriadne dôležitý, dokonca môžeme tvrdiť, že to akého máme otca je jedným z rozhodujúcich činiteľov v živote. Otcovia môžu byť nedobrí mnohými vlastnosťami, nedostatkami. Muž môže byť na otcovstvo nepripravený, citovo nezrelý, alebo možno len nevzdelaný, málo informovaný, neambiciózny. Na výchovu detí môže zle pôsobiť, keď je príliš mäkký, ale aj to, keď je príliš prísny, keď svoje city neprejavuje, prípadne neplní svoje povinnosti. Nové spoločenské vzťahy umožňujú plnšie a uvedomejšie prežívať všetky kladné stránky úspešného otcovstva. Malo by sa to stať alebo môže sa to stať uvedomelým podstatným cieľom života mužov. Dnešné pomery si naliehavo vyžadujú, aby sa otcovia pripravili na

otcovstvo čo najkvalitnejšie. Teda otec, ktorý hoci aj za cenu veľkého úsilia, ba i sebazaprenia zvládne otcovské úlohy, uspokojuje tým v prvom rade svoje vlastné životné potreby. (Chorvát, 1986, s. 5 – 8). Samuelčíková (1995) potvrdzuje názor, že pre zdravý vývin dievčat aj chlapcov má otec svoje jedinečné miesto. Môžeme povedať, že ak spolužitie s otcom prináša dcére pozitívnu skúsenosť, pocit uspokojenia sa stáva dôležitou súčasťou jej budúceho vzťahu k mužom. Otec je tou osobou, ktorá by v rodine mala poskytovať hodnoty muža. Tým sa okrem iného stáva aj vzorom synovho partnerského správania a vzorom pri dcérinom výbere partnera.

Podľa nej syn starostlivo sleduje, s akým rešpektom a akým spôsobom otec zaobchádza so svojou manželkou, s jeho sestrou a inými ženami. Rozlišuje formálne gavalierstvo od toho, do akej miery otec skutočne rešpektuje potreby svojej manželky. Veľmi skoro môžeme pozorovať, že malý chlapec sa ku svojej matke, alebo sestre správa podobne ako otec.

Bakalář (2002) hovorí, že muži v dobe predhistorickej zaisťovali hlavne potravu, hľadali prístrešok, chránili teritórium i deti. Učili ich športu, umeniu bojovať a loviť, priateľstvu, vyjednávaniu a stratégii spoločenského vplyvu. V dnešnej dobe zase ukazuje, že starostlivosť angažovaného otca môže mať dlhodobý vplyv na empatickú schopnosť dieťaťa a na jeho ohľaduplnosť k druhým. Každé dieťa má svoj tvorivý potenciál, ktorý môže byť rozvíjaný pozitívnym rodičovským záujmom. Otcovo povzbudzovanie dieťaťa k väčšej nezávislosti je často vhodnou protiváhou k prevahe ochranných matkiných tendencií. Keď sa na výchove podieľajú obaja rodičia, potom sú ich kombinované očakávania realistickejšie a menej extrémne. Kým matky majú tendenciu viac deti ochraňovať, otcovia vedú k väčšej nezávislosti. Rozinajová (1980) tiež zdôrazňuje, že úloha otca sa prejaví najvypuklejšie vtedy, keď ju otec prestane plniť. Pre duševný vývin dieťaťa má otec nesmierny význam. Celkom malému dieťaťu stačí na pocit istoty byť s matkou. Otca malé dieťa skôr obdivuje. Len čo však dieťa podrastie, začne sa úloha otca doslova znásobovať. Podľa sociológa Blankenhorna autora knihy *Amerika bez otcov*, je neprítomnosť otcov tým najdeštruktívnejším trendom našej generácie. Bádatelia v oblasti sociálnych vied spájajú neprítomnosť otca vo výchove so širokým spektrom spoločenských problémov a vývojových nedostatkov u detí. Medzi tieto problémy patria podľa výsledkov mnohých štúdií, problém vzrastu trestnej činnosti u mladistvých, závislosť na alkohole a na drogách, a v neposlednom rade vandalizmus. Bola zistená úzka súvislosť medzi neprítomnosťou otca a pravdepodobnosťou, že dieťa nedokončí školu, že sa bude pokúšať o samovraždu, alebo že sa stane nezamestnaným (Bakalář, 2002, s. 141). Farrello odpovedá na otázku: „Čím vlastne je otcov podiel na výchove dôležitý?“

- Disciplína vytváraná otcom a hranicami, ktoré určuje vedú dieťa k vnútornej kázni, dieťa si uvedomí, že v živote nejde len o uspokojovanie vlastných potrieb.
- Otcovia sa s deťmi často hrajú odvážnejšími spôsobmi, ktoré naučia deti skúmať, riskovať, dostať sa aj do bitky a tiež i plakať, avšak deti sa vždy znovu vracajú do roztržky, aj keď je to niekedy dosť divoké.
- Otcovia sú často otvorenejší a úprimnejší vo veciach, ktoré akoby narušujú spoločenské normy. Deti sú radi, keď majú dobrý zdroj úprimnosti a dá sa na neho spoľahnúť. Robí im dobre vedieť, že otec je tak dobrý ochranca, že ich nemusí ochraňovať pred pravdou, pretože vie obmäkčiť jej dopad. Úprimnosť však neznamená, že povieme všetko. Môžeme to povedať aj tak, že otcovia svojou úprimnosťou viac riskujú, napr. tým, že dieťa nebude vedieť všetkému porozumieť, ale súčasne pochopí, ako cez neporozumenie vedie cesta k porozumeniu.
- Dievča vychovávané bez otca má vždy nenaplnenú túžbu po akceptovaní mužom. Je tým zraniteľnejšia voči mužom, ktorí veľa sľubujú, ale málo dávajú. Nedostatok otcovskej lásky môže viesť k užívaniu drog, pre niektoré je nebezpečenstvo ľahkého otehotnenia iba preto, aby získali potrebnú pozornosť, alebo aby nejako zamontovali muža do svojho života (Farrell in Bakalář, 2002, s. 146).

3.2 Ženská rola vo výchove v rodine

Rola matky vo vzťahu k dieťaťu je významným prepojením sociálneho vzťahu dieťaťa k matke a popri role otca je veľmi významná, podľa odborníkov najdôležitejšia najmä pri výchove dieťaťa.

Podľa Vágnerovej (2008) je ženská úloha vo výchove a v domácnosti chápaná ako neplatená činnosť ako nekvalifikovaná práca, a preto nemôžu byť mladí muži k tomu príliš motivovaní. Dnešné sebavedomé ženy už často neuspokojuje identifikácia s úspechom a postavením partnera, ale chcú mať aj svoj vlastný úspech. Z psychosociálneho hľadiska to pre ženy znamená väčšiu záťaž, pretože musia zvládnuť tak ako profesijné, tak i domáce povinnosti. Ženy do svojej identity zahrňujú ťažko zlúčiteľné role profesijnú a rodičovskú. Ainsworthová (1913-1999) in Vágnerová (2008) sa zaoberá teóriou medzil'udských vzťahov, predovšetkým rozvojom vzťahu medzi matkou a dieťaťom. Väzba dieťaťa k matke je zdrojom pocitu bezpečia a istoty, to znamená, že ovplyvňuje chovanie dieťaťa najmä v záťažových situáciách. Pokúšala sa nám zistiť ako budú reagovať na opakovanú krátkodobú separáciu od matky a zistila, že na odlúčenie od matky reagovali rôzne. Na

základe rozdielov detského chovania v uvedenej situácii usudzovala, aký je ich vzťah s matkou, podľa nej to môže byť :

- pevná a spoľahlivá väzba, je tu tendencia dieťaťa vrátiť sa do tesnej blízkosti matky a uistiť sa, že je matka dostupná.
- neistý a vyhýbavý vzťah k matke mali deti, ktoré kontakt s matkou po krátkodobej separácii nevyhľadávali, ale skôr sa jej vyhýbali.
- neistý a ambivalentný vzťah (označovaný ako úzkostne - vzdorná väzba) k matke potvrdzovalo chovanie, kedy sa deti po krátkodobej separácii síce k matke vracali, ale prejavovali jej svoju neľúbosť.

Podľa Rozinajovej (1980) je pre duševný vývin dieťaťa matka neobyčajne dôležitá. Už v najskoršom veku sa vytvára styk dieťaťa s matkou a ďalej vytvára pocit spokojnosti a dôvery, čo má pre budúci život dieťaťa neoceniteľný význam. Materinská láska tvorí neodmysliteľnú súčasť a podmienku jeho správneho duševného a telesného rastu. Jej láskanie, pestovanie, prítulenie, pohladkanie, blízkosť pri kŕmení, to všetko vyvoláva v dieťati spokojnosť. Matka plní jednu z najsociálnejších úloh a prejavov človeka k človeku. Dôležitosť úlohy matky vo výchove dieťaťa, je hlavne v tom, že utvára základy pre vývoj a utváranie ľudskej povahy a charakteru. Rozinajová nám tiež pripomína, že úloha dnešnej matky nie je ľahká. Ak chce zladiť úlohu matky, manželky, profesijnú rolu, ak chce vytvoriť ozajstný domov, a nezabúdať pri tom ani na seba, musí s časom dobre hospodáriť a vychovávať všetkých členov rodiny k tomu, že si treba navzájom pomáhať.

Oakleyová (2000) nám prezentuje silný kult vzťahu matky a dieťaťa, ktorý v našej spoločnosti pretrváva pod vplyvom populárnej literatúry a médií.

Vágnerová (2008), nám hovorí, že matka dieťaťa poskytuje rôzne vzorce chovania a stále ich pri výchove obmeňuje. Matka je vo vzťahu v kontakte s dieťaťom ako zrkadlo. Poskytuje mu tak spätnú väzbu na takej úrovni, ktorá je pre neho zrozumiteľná. Rodič svoje chovanie prispôbuje aktuálnym možnostiam dieťaťa, aby tak podporil rozvoj jeho schopností. Považujeme za prínosný názor Bakaláře, ktorý tvrdí, že v rodine medzi dieťaťom, matkou a otcom prebieha psychologický proces triangulácie. Jeho podstatou je umožnenie dieťaťu, viazanému iba na matku, nadviazať ďalší citový vzťah, a to k otcovi. V tom prípade dieťa prežíva jeden dvojpólový vzťah s matkou, druhý s otcom a navyše je svedkom tretieho vzťahu medzi otcom a matkou. Z toho trojuholníka mu potom vyplýva vedomie vlastnej svojbytnosti osoby (Bakalař, 2002). Vo svojom sociálnom prostredí podľa Vágnerovej (2008) dieťa získava rôzne role. V tomto smere to určuje pohlavie, chovanie a odlišnosti v ktorejkoľvek oblasti. Sociálnu rolu, ktorú dieťa získava, vyjadruje jeho

hodnotenie, ale i očakávania a požiadavky ostatných ľudí. Rôzne role, ktoré dieťa nadobúda môžeme definovať ako komplex očakávaného chovania. Sociálne očakávania bude niektoré prejavy dieťaťa stimulovať a niektoré pretlačovať. Najmä vo veku batolata sú dôležité tri role, ktoré sa viažu ku kategórii veku či pohlavia. Sú to:

- rola daná vekom je vertikálna rola dieťaťa
- horizontálna rola súrodenca, rola vrstovníka ešte nemá veľký význam
- z pohlavia dieťaťa vyplýva i genderova rola.

Názor Weikerta, že predstavy o tom, aká má byť dobrá matka sa za posledných päťdesiat rokov veľmi nezmenili. Matka sa má starať o deti, stále uspokojovať ich potreby, musí mať na nich čas, byť stále dobre naladená, hrať sa s nimi a preukazovať skvelé pedagogické schopnosti. Podľa chovania dieťaťa sa meria, či má dieťa dobrú výchovu. Hvozdič (1994) nám hovorí, že obaja rodičia chcú rovnako chrániť dieťa pred nebezpečenstvom. Znamená to naučiť ho disciplíne a tu majú rodičia doplňujúcu sa funkciu. Matka zvyčajne efektívnejšie zabezpečí vytváranie kultúrnych a hygienických návykov, pretože má lepší zmysel pre detail. Je dôslednejšia a tým zabezpečí ľahšie vytváranie stereotypov. Ak je potrebné použiť sankcie alebo odmeny, je efektívnejší otec, platí tu psychologická zákonitosť, že trest od silnejšieho je menej ponižujúci, odmena od silnejšieho je viac motivujúca, aj keď je menej dôsledný, veľkorysejší poskytuje priestor na osamostatňovanie. Táto nedôslednosť však môže mať aj škodlivé následky, aj je vnímaná ako strata opory a bezpečia. Z uvedeného vyplýva, že obe rodičovské funkcie môžeme chápať ako dôležitosťou rovnocenné, odlišné spôsobom realizácie. Obe funkcie sa vzhľadom k ich rodovým špecifikám vo výchove navzájom dopĺňajú a nevylučujú.

4 DISKUSIA

Na základe odbornej literatúry a názoru rôznych odborníkov sme prišli k záveru, že rodina prešla počas historického vývoja mnohými premenami. Z nášho pohľadu má mimoriadny význam harmonická rodina, z toho vyplývajú harmonické vzťahy medzi rodičmi a deťmi. Medzi najdôležitejšie funkcie rodiny patrí výchovná a emocionálna funkcia. Chceme poukázať na veľkú dôležitosť kladných skúseností dieťaťa, ktoré súvisia s rodinou a rodinným prostredím. Dieťa o tom, či je dobré, alebo nie dostáva spätnou väzbou a informáciami od svojho sociálneho prostredia. Je to práve rodinné prostredie, ktoré dáva špecifické rysy každému jednotlivcovi.

V rodine si všimame premeny špecifických skutočností, ako je napríklad výber partnera, spôsobu vzniku manželstva, či zmeny funkcií rodiny. K uvedeným zmenám môžeme pristupovať z najrôznejších hľadísk, perspektív a zámerov. V tradičnej homogénnej rodine máme možnosť vidieť jednotlivé roly rodovo špecificky rozdelené. Otec je spravidla živiteľom rodiny a matka sa stará o výchovu detí a domácnosť. Už od detstva matky často rozdeľujú mužské a ženské úlohy v rodine. Známym je pre nás fakt, že matky preferujú u dievčat hlavne prístup k domácim prácam, ako je upratovanie, umývanie riadu, neskôr varenie, žehlenie. Otec podporuje svojich potomkov predovšetkým k samostatnosti, sebaapresadzovaniu či k podaniu telesného výkonu. Môžeme vidieť, že chlapci sa od dievčat rozlišujú už samotným obliekaním a výberom hračiek.

Myslíme si, že otcovia u chlapcov podporujú typické prejavy pre chlapcov ako je napr. neprejavovať emocionálne pocity, viac u nich tolerujú prejavy hnevu, zlosti. Na druhej strane vidíme, že matky pri dievčatách tolerujú citlivosť, prispôsobivosť, môžu dať najavo strach a kladú väčší dôraz na vonkajšiu úpravu a sociálne aktivity. Sociálna norma nám určuje, že s dieťaťom hlavne v rannom veku sa v starostlivosti zaoberá najmä matka. My vidíme, že tento názor je správny, pretože matky dokážu viac vnímať vonkajšie a emocionálne prejavy dieťaťa. Na druhej strane však vidíme, že otcovia poskytujú svojim deťom iné, tiež veľmi podstatné skúsenosti a tak prispievajú rovnakým dielom k rozvoju ich kompetencií. Spoločné hry s otcom bývajú technického typu a sú aktívnejšie, matky nám preferujú menej aktívne hry a viac stimulujú rozvoj reči. Myslíme si rovnako, že otcovia sa zameriavajú viac na podporovanie pocitu samostatnosti a schopnosti preukázať odvahu ku zvládnutiu nových situácií a tak ich pripravujú svoje deti na budúcu interakciu s vrstovníkmi. Otec slúži svojmu synovi ako model mužského chovania a pre dievčatá je vzorom mužskej role v rodine. Odkazom pre spoločnosť je pre nás skutočnosť, že vo

výchove v rodine je z hľadiska rodových špecifik dôležitá prítomnosť oboch rodičov. Dieťa sa tak úspešne socializuje a tým si vytvára vlastnú identitu a status. Musíme upozorniť nato, že pri výchove dieťaťa je dôležitá hlavne láska a porozumenie oboch rodičov, taktiež ich prítomnosť v rodine a spoločná účasť na výchove. Dnešní rodičia sú ale viac zaneprázdnení tým, že ekonomická situácia v mnohých prípadoch neumožňuje ostať matkám na materskej dovolenke, ako by si to predstavovali. Na druhej strane, ak chcú otcovia v dostatočnej miere zabezpečiť chod domácnosti, neostáva im už veľa času na výchovu detí, aj keď im potom môžu poskytnúť viac finančných prostriedkov napr. na prípadné trávenie voľného času. Napr. lyžovanie, plávanie, výlet. Vzniká nám takto začarovaný kruh. Myslíme si, že v súčasnosti ak sú zamestnaní obaja rodičia musia vynaložiť veľa úsilia, aby dokázali zosúladiť pracovné a rodinné povinnosti, a aby sa to neskôr nedotklo výchovy ich detí, pretože deti často charakterizujú svojich rodičov cez ich vlastnosti a prístup k nim.

Napriek tomu, že matka preberá časť zodpovednosti za ekonomické zabezpečenie rodiny, otec neprijíma podobnú časť zodpovednosti za chod domácnosti. Matky po príchode z práce nastupujú na druhú zmenu. Boli tak prinútené vziať na seba viacero rolí, a to rolu matky, manželky a profesijnú rolu. Rola muža a rola ženy sa vzhľadom k minulosti zmenila. Odborníci tvrdia, že v dôsledku rôznych faktorov sa úspešné otcovstvo stalo vedomým cieľom mužov. Na druhej strane matka sa stále výraznejšie podieľa na ekonomickom zabezpečení rodiny. Zamestnanosť žien sa stala pevnou súčasťou spôsobu života i hodnotových orientácií slovenskej populácie. My si myslíme, že rola matky napriek týmto faktorom, ktoré ju ovplyvňujú, plní jednu z najsociálnejších úloh a prejavov človeka k človeku. Dôležitosť úlohy matky vo výchove dieťaťa, je hlavne v tom, že utvára základy pre vývoj a utváranie ľudskej povahy a charakteru. Dnešná situácia a dnešné pomery si naliehavo vyžadujú, aby sa otcovia pripravili na otcovstvo čo najkvalitnejšie. V rodinnom i spoločenskom živote je potrebné vzájomné uznanie potenciálu oboch partnerov, ktorí v nich je. Môžeme vidieť, že spoločnosť ako taká prechádza zmenami v oblasti politickej, ekonomickej i sociálnej. Toto všetko má obrovský vplyv na rodinu a jej funkcie. Napriek tomu, že rodové stereotypy naďalej pretrvávajú, nová ekonomická klíma a nové profesie, vytvárané aj pre ženy, prinášajú zmeny vo vymedzení rodovosti. V spoločnosti sa objavuje čoraz viac žien, ktoré sú zamerané na svoju kariéru, ktoré ale zároveň vedia podstupovať riziká a spolupracovať s mužmi – otcami na zabezpečení rodiny z ekonomického hľadiska. Nové spoločenské vzťahy umožňujú plnšie a uvedomejšie prežívať všetky kladné stránky úspešného otcovstva.

Z nášho pohľadu je zrejmé, že pre zdravý duševný vývoj potrebuje dieťa oboch rodičov. Matka je tou osobou, ktorá zabezpečuje citový kontakt s dieťaťom, u detí sa vytvára pocit lásky a porozumenia. Materinské chovanie ovplyvňuje jednotlivé vlastnosti detí, ich temperament a rôzne prejavy chovania. Dôležité je uspokojovať potreby matky aj dieťaťa, aby medzi nimi vládla rovnováha. Bezpečný vzťah matky k dieťaťu je predpokladom k rozvoju jeho ďalších medziľudských vzťahov. Jej reakcie poskytujú deťom informácie o jeho hodnote a význame. Keďže je matka stále spojená s deťmi, je súčasťou ich každodenného života, zabezpečuje ich telesné a duševné potreby. Matka predstavuje pre dieťa zdroj istoty a bezpečia, kontroluje ich do akej miery sa chovajú podľa očakávania spoločnosti a tiež podľa svojich vlastných očakávaní.

Vzťah matky s dcérami a synmi má podľa nášho názoru špecifický charakter. Dievčatá sú od mala obliekané do ružového oblečenia a chlapci tradične do modrého, už z tohto pohľadu je nám jasné, o aké pohlavie ide. Je to podľa nás milá tradícia a my sami sa nad takýmto rozdeľovaním často pousmejeme. Súčasne matkino prítulenie a láskavý postoj vytvára pre svoju dcéru pocit zdravého sebedomia a uvedomenia si svojej ženskosti. Myslíme si tiež, že na rozvoj osobnosti má vplyv aj výber hračiek...dnes to taktiež znamená vyberať z veľmi veľkého výberu a cenovej relácie. Súčasne podstatné je, že pre dcéru znamená matka oporu, ale v období dospievania môže ísť aj o vzájomnú rivalitu. Myslíme si, že hlavne vtedy musí mať matka veľké pochopenie a takpovediac pedagogické schopnosti.

Hlavne rivalita môže vyplývať z potreby dievčat zdôrazniť svoje kvality v oblasti ženskej role. V niektorých prípadoch môže byť matka manipulovaná do pozície konkurentky. Na druhej strane dcéry od matky potrebujú podporu pri zvládaní a naplnení tejto ženskej role. Dcéry sa chcú podobať na svoje matky v oblečení, v kozmetike, pretože chcú vyzeráť dospelé a príťažlivo. Berková nám píše vo svojom fejtóne : „ Ako mnoho iných dievčat, aj ja som sa zavčasu od sveta dozvedela, že nemám slobodu tak krásne sa zašpiniť ako chlapci. Prečo? Pretože dievčatká musia byť dobré a pekné. Prečo? No predsa, aby sa páčili. Komu? No predsa chlapcom...“

(Berková in Bútorová a kol., 1996)

Pre chlapca znamená matka model ženskej role. Myslíme si, že ich vzťah k synom je tolerantnejší a menej kritický. Matky u synov podporujú schopnosť experimentovať a presadzovať svoju mužskú dominanciu. Napriek silnému vzťahu matky so synmi môže nadmerná citová väzba chlapcov obmedzovať, pretože dospievajúci syn sa potrebuje od

matky odpútať, aby si potvrdil svoju mužskú identitu. Často odmieta matku poslúchať a na jej výčitky reaguje negatívne.

Myslíme si, že blízky vzťah otca k dcére je rovnako dôležitý, otcovia majú tú schopnosť a vplyv na jej budúci pohľad na mužov. Dcéra má možnosť porovnať svoju identitu s mužskou, a spôsob akým reaguje otec na jej feminitu môže mať vplyv na spôsob ako bude ona jednať s mužmi. Ak by bola v interakcii s otcom frustrovaná, môže to u nej vytvoriť negatívny postoj k mužom.

Pre synov je taktiež podstatnou skúsenosťou, aby mal možnosť vidieť otca v pozícii, ako zastáva svoju mužskú rolu a aký je ozajstný vzťah medzi ním a matkou. Podľa našej mienky je veľmi dôležité, aby sa otec zapájal do každodenného fungovania domácnosti. Napr. otec kontroluje domáce úlohy, je zainteresovaný a má záujem o dianie v rodine. Zapája svoje deti do svojej činnosti a tiež im dovoľí, aby mu pomáhali. Dáva najavo matke aj deťom, že ho zaujíma každý aspekt zo života detí, spolurozhoduje o pravidlách, kto má aké povinnosti v domácnosti a tiež napr. aké má byť vreckové. V poslednej dobe sa veľa hovorí o potrebe efektívnejšieho zosúladiťovania pracovného aj rodinného života a o ich harmonizácii, čo by malo viesť k pozitívnej zmene a lepšiemu uvedomeniu si oboch rodičov aký podstatný a dôležitý je ich vplyv pri výchove detí.

ZÁVER

Pri hľadani odpovede na význam a funkcie rodiny sa nám ponúka pohľad na fakt, že procesy spoločenských zmien majú neustály vplyv na rodinu a sociálne zmeny v rodinách majú svoj vplyv na spoločnosť. Práca nám ponúka pohľad na základné charakteristiky a funkcie rodiny so špecifickými odlišnosťami vo výchove v role muža a v role ženy. Rola muža a rola ženy sa vzhľadom k minulosti zmenila. V dôsledku rôznych faktorov sa úspešné otcovstvo stalo vedomým cieľom mužov a základnou životnou hodnotou. Otcovstvo vyžaduje osobnostnú vyspelosť a pripravenosť mužov na úlohu otca. Na druhej strane matka sa stále výraznejšie podieľa na ekonomickom zabezpečení rodiny. Na základe analýzy odbornej literatúry sa nám ponúka pohľad na túto zmenu v role ženy, ktorá sa tak stáva rovnocennou s úlohou muža v rodine. Úlohou dnešných mužov už teda nie je iba zabezpečovať ekonomickú situáciu rodiny, ale úlohou otcov dnes je hlavne aj ich prítomnosť a podieľanie sa na výchove detí. Rodina je z hľadiska osobnostného vývoja dieťaťa jedným z rozhodujúcich činiteľov. Názor odborníkov je, že o význame role otca a role matky sa nedá pochybovať. V minulosti sa funkcie rodiny zužovali hlavne na vytvorenie podmienok bývania, zabezpečenia stravy či ochrany rodiny. Hlavnou úlohou otca nebolo vychovávať deti, ale zabezpečovať tieto, v tom čase podstatné veci pre fungovanie rodiny. Rodinný krb udržiavala hlavne matka, ktorá deťom poskytovala všetku výchovu, prípravu na ďalší život a socializáciu do spoločnosti. Pohľad na dnešnú rodinu nám ponúka funkcie rodiny z iného aspektu. Pri výchove v rodine je dôležitý tak ako matka, tak aj otec. Matka aj dnes zabezpečuje hlavnú výchovu a starostlivosť o deti, ale už s veľkou podporou otca. Dôležitá je dohoda medzi otcom a matkou, ktorí spolu vytvárajú atmosféru vzájomnej lásky, úcty, dôvery a tým vytvárajú najvhodnejšie životné prostredie pre formovanie osobnosti dieťaťa. Pri výchove detí je taktiež veľmi dôležitá pomoc školy, ako od inštitúcie, ale ja konkrétne od učiteľov a vychovávateľov, ktorí sú v častom kontakte s deťmi. Majú možnosť všimnúť si správanie detí a prípadné zmeny v správaní, z pohľadu odborníka. Sú cenným poradcom pre deti aj pre rodičov. Svoju pomoc realizujú mnohými drobnými postrehmi, organizovaním spoločných akcií detí a rodičov. Deti od rodičov preberajú komunikačné vzorce, hodnotovú orientáciu, súčasne rodičia do určitej miery ovplyvňujú výber partnera. Súčasne kvalita materstva a otcovstva určuje kvalitu budúceho otcovstva a materstva ich detí. Pohľad dieťaťa na svojich rodičov je výrazne ovplyvnený vzťahom medzi otcom a matkou. Rodina má možnosti zlepšovať svoj status otca aj matky, a je to v záujme všetkých jej členov. Na výchovu dieťaťa v rodine pôsobia

aj ostatní členovia v domácnosti. Sú to hlavne súrodenci, prarodičia a vrstovníci. Ich vzájomné interakcie sa nám vidia taktiež veľmi dôležité z hľadiska vývinu dieťaťa. Vzťahy so súrodencami majú taktiež veľký socializačný význam, sú zdrojom špecifickej sociálnej stimulácie. Z hľadiska rodovej identity sa rozlišuje prístup otca a matky vo výchove detí. Dieťa vidí v sebe muža, alebo ženu a identifikuje sa s ostatnými mužmi alebo ženami. Odborníci sa zhodujú v názore, že dieťa si vytvára svoju rodovú identitu už v novorodeneckom období. Aj prístup rodičov k deťom sa líši, ak ide o výchovu dievčaťa alebo chlapca. Na základe štúdia odbornej literatúry je vidieť, že dievčatá všeobecne získavajú genderovú identitu oveľa ľahšie ako chlapci, pretože majú viac-menej trvalý vzťah s matkou, chlapci cítia svoju odlišnosť od matky. Preto je dnes veľmi dôležitá prítomnosť otca v rodine a vo výchove, aby si chlapci mali možnosť lepšie uvedomiť svoju genderovú identitu, hlavne tým, že pozorujú otca jeho správanie a konanie. Na záver na základe analýzy a štúdia odbornej literatúry sme dospeli k názoru, že minulosti aj dnes predstavuje rodina nevyčísľiteľnú hodnotu, v ktorej sa dieťa formuje a pripravuje na socializáciu do spoločnosti. Taktiež nespochybniteľná je komplementarita roly otca a roly matky v rodine a z toho vyplývajúca dôležitosť oboch rodičov pri výchove detí.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJOV

- BÚTOROVÁ, Z. a kol. *Ona a on na Slovensku*. Bratislava : Focus, 1996. 180 s. ISBN 80-8817-11-6.
- BAČOVÁ, V., MIKULÁŠKOVÁ, G. 2000, Rodová príslušnosť a ponímanie rol, partnerského vzťahu a sexuality u dospievajúcich In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. ISSN 0555-5574, 2008. roč. 43, číslo 2, 129-152.
- BAKALAŘ, E., *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá /dobře/ žít*. Praha : Vyšehrad, 2002. 215 s. ISBN 80-7021-605-0.
- BOSÁ, M., Vzťah rodových stereotypov k zodpovednosti v sexuálnom živote. In *Upgrade pre sexuálnu výchovu*. Bratislava : SAV VEDA, 2003. ISBN 80-224-0783-6. p. 53-61.
- DUNN, J. In *Vývojová psychológia I*. Praha : Karolinum, 2008. 467 s. ISBN 978-80-246-0956-0.
- FLEŠKOVÁ, M., a kol. *Základy učiteľskej psychológie*. Bratislava : Media Trade, 1999. 214 s. ISBN 80-08-02830-0.
- GÁBOROVÁ, Ľ. *Sociálna psychológia pre učiteľov*. Prešov : Grafotlač, 1997. 148 s. ISBN 80-8068-071-X.
- GEIST, B., *Sociologický slovník*. Praha : Victoria Publishing, 1992 . 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
- GJURČOVÁ, Š. – KUBIČKA, J. *Rodinná terapia*. Praha : Grada Publishing, 2003. 184 s. ISBN 80-247-0415-3.
- HAMAROVÁ, J. – HOLKOVIČ, Ľ. *Rodina spoločnosť výchova*. Bratislava : Veda, 1987. 145 s. 71-049-87 RSV.
- CHORVÁT, F. *Byť dobrým otcom – povinnosť, či túžba*. Martin : Osveta, 1986. 190 s. SÚKK 1729/I.- 85-70-081-86.
- JANDOUREK, J. *Průvodce sociologií*. Praha : Grada Publishing, 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2397-6.
- KARSTEN, H. *Ženy – muži*. Praha : Portál, 2006. 184 s. ISBN 80-7367-145-X.
- KOTEKOVÁ, R. – ŠIMOVÁ, E. – GECKOVÁ, A. *Psychológia rodiny*. Michalovce : PeGaS, 1998. 132 s. ISBN 80-967901-0-2.
- MATEJÍČEK, Z. . In *Vývojová psychológia I*. Praha : Karolinum, 2008. 467 s. ISBN 978-80-246-0956-0.

- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1997. 162 s. ISBN 80-85850-24-9.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno : Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.
- NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Praha : Academia, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-3.
- NEMCOVÁ, O. *Vplyv rodiny na sebahodnotu človeka*. In *Rodina na prelome tisícročia*. Bratislava : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a stredisko pre štúdium práce a rodiny v Bratislave, 2005 . p. 187-192.
- OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a spoločnosť*. Praha : Portál, 2000. 176 s. ISBN 80-7178-403-6.
- ONDRUŠKOVÁ, - BÚTOROVÁ, Z. . In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. ISSN 0555-5574, 2008. roč. 43, č. 2, s. 129-152.
- PORUBANOVÁ, S. *Realita a výzvy rodovej rovnosti na Slovensku*. Bratislava : Fridrich Ebert Stiftung e. V, 2005. ISBN 80-89149-07-3.
- PREVENDÁROVÁ, J. – KUBÍČKOVÁ, G. *Základy rodinnej a sexuálnej výchovy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996. ISBN 80-0801212-9.
- ROZINAJOVÁ, H. *Sex manželstvo rodičovstvo*. Martin : Osveta, 1990. 188 s. 70-095-80.
- ROZINAJOVÁ, H. *O láske sexe manželstve a rodičovstve*. Martin : Osveta, 1989. 248 s. ISBN 80-217-0113-7.
- REPKOVÁ, K. *Súčasné rodinné roly v reflexii dospievajúcich*. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. ISSN 0555-5574. 1996. roč. XXXI, č. 1, s. 46-59.
- SCHNABL, S. *Muž a žena intímne*. Martin : Osveta, 1982. 328 s. 70-058-82
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- VAJDA, J.: *Etika*. Nitra, Enigma 1995.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha : Karolionum, 2008. 467 s. ISBN 978-80-246-0956-0.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II*. Praha : Karolinum, 2008. 461 s. ISBN 987-246-1318-5.
- VÝROST, J. – SLAMENÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha : Portál, 1998. 384 s. ISBN 80-7178-269-6.
- WEIKERT, A. *Výchova dítěte*. Praha : Vašut, 2007. 323 s. ISBN 978-80-7236-527-2.
- YABLONSKY, L. *Otcové a synové*. Praha : Portál, 1995. 220 s. ISBN 80-7178-075-8.